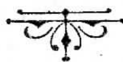
PRVA ENGLESKA BIJELA KNJIGA O NJEMAČKOJ

NEVILE HENDERSON

KAKO I ZAŠTO JE DOŠLO DO OVOGA RATA?

ZAGREB 1940

K. NAKLADA »ORBIS«, MASARYKOVA ULICA BROJ 15

KAKO I ZAŠTO JE DOŠLO DO OVOGA RATA?

ZAKLJUČNI IZVJEŠTAJ

BRITANSKOG AMBASADORA U BERLINU

SIR NEVILE HENDERSONA

O OKOLNOSTIMA, KOJE SU DOVELE

DO SVRŠETKA NJEGOVE MISIJE U BERLINU

20. RUJNA 1939.

SA IZVADCIMA IZ »PLAVE KNJIGE«

■

PREDGOVOR

Vrijednost ove knjige leži u objektivnom prikazivanju tragičnih događaja prije ove druge svjetske katastrofe od strane odgovornog diplomate; ta je vrijednost pojačana činjenicom, da je ona u prvom redu napisana za objektivnu informaciju njegovoj vladi, a nije bila namijenjena javnosti. Osim toga, kako se vidi i iz samog njegova pisanja, sir Nevile Henderson nije spadao u apriorne protivnike nacional-socijalizma, — naprotiv njega su protivnici sadanjeg Chamberlainova režima u Engleskoj i van nje optuživali kao glavnog zakulisnog tvorca Münchena (s engleske strane) i popustljive britanske politike prema Trećem Reichu, a neki su mu pripisivali i izvjesne simpatije prema nacističkom sistemu. Kad se sve to uzme u obzir, onda se ne može naći čovjeka, koji bi mogao tok događaja pred rat, poznavajući ih tako intimno i izbliza, opisati s ovolikom objektivnošću kao sir Nevile Henderson.

Engleski original nosi naslov »Final report by the right honourable Sir Nevile Henderson G. C. M. G. on the circumstances leading to the termination of his mission to Berlin« with extracts from the »Documents concerning German-Polish relations and the outbreak of hostilities between Great Britain and Germany on September 3, 1939« (Blue Book). *Oba su ova dokumenta štampana neposredno po izbijanju rata između Njemačke s jedne i Poljske, Engleske i Francuske s druge strane. Naša će javnost u ovom dokumentarnom prikazu naći obavještenja najobjektivnijeg kvaliteta, koliko god je to prema dosadanjem stanju historijske istine moguće.*

Prevodilac.

ŠTO JE NACIONALNI SOCIJALIZAM?

NJEGOVE METODE I CILJEVI

HITLEROVA ULOGA U POKRETU

LONDON, **20. rujna 1939.**

1. Događaji su se kretali za posljednja dva tjedna moje misije u Berlinu takvom brzinom, da mi je u to vrijeme bilo nemoguće dati o njima bilo kakav pregledan izvještaj. Ako ga podnosim sada, dok su mi činjenice još svježe u pamćenju, činim to u nadi, da će ovakav izvještaj neposredno interesirati i našu vladu i svrsishodno poslužiti sa gledišta historijske istine.

2. Unatoč tome, nisu od odlučne važnosti ovi manevri u posljednjoj minuti, osim u toliko, u koliko potvrđuju principe i pokazuju metode i tehniku Adolfa Hitlera i nacizma; zato je neophodan kratak opis pozadine događaja do kolovoza 1939, ako se hoće događaje posljednjih tjedana uočiti u njihovoj pravoj perspektivi.

3. Hitler i nacionalni socijalizam jesu proizvodi poraza jedne velike nacije u ratu kao i njezina reakcija protiv nereda i nevolja, koje su zavladale nakon tog poraza. Nacionalni socijalizam sam po sebi je revolucija i koncepcija nacionalne filozofije. Nasuprot demokraciji, koja zahtijeva podređivanje države službi građana, nacizam propisuje podređivanje građana službi države, — jednom sveobuhvatnom molohu, — i pojedincu koji upravlja državom.

4. Tako dugo dok je nacionalni socijalizam ostajao proizvod za unutrašnju potrošnju, vanjski ga

je svijet mogao prema svojim individualnim naklonostima kritizirati, ili s njim simpatizirati, ili ga samo sa strahom promatrati. Njemačka vlada je stvar njemačkog naroda. Tek kada je teorija njemačkog nacionalizma bila proširena izvan granica same Njemačke, nacistička je filozofija prešla granice, spojive s mirom.

5. Bilo bi uzaludno poricati velike uspjehe čovjeka, koji je povratio njemačkoj naciji njezino samopoštovanje i disciplinirani poredak. Tiranske metode, koje su bile upotrebljavane unutar same Njemačke, da se postigne taj rezultat, bile su odvratne, ali to je bila briga Njemačke. Mnoge su socijalne reforme A. Hitlera, unatoč njihovu potpunom nepoštovanju lične slobode misli, riječi ili djela, stajale na visoko naprednom demokratskom stupnju. Pokret »Veseljem do snage« (Kraft durch Freude), briga za fizičku sposobnost nacije i, iznad svega, organizacija radnih logora, ideja, za koju mi je Hitler jedamput kazao, da ju je posudio od Bugarske, tipični su primjeri jedne dobrotvorne diktature. Isto tako ne može se ignorirati snaga nacizma u njegovim parolama, koje su tako privlačive za ne odveć kritičnu omladinu. Mnogo će njegova zakonodavstva u tom pogledu dalje živjeti u jednom novijem boljem svijetu, u kojem će zadivljujuća organizaciona snaga Njemačke i veliki prinosi, koje je ona u prošlosti dala znanosti, glazbi, književnosti i višim ciljevima civilizacije i humanosti, igrati ponovno vodeću ulogu.

6. Isto tako ujedinjenje Velike Njemačke samo po sebi nije neznatan ideal. Ono je dugo bilo san nekolicine najplemenitijih njemačkih mislilaca, a treba podsjetiti, da je čak godine 1914 Njemačka još uvijek bila nezrela kao politički pojam. Unatoč skrivenoj političkoj opasnosti za njezine slabije susjede od jedne nacionalne filozofije, koja se lako mogla izopačiti i preći izvan svojih primjerenih i

zakonitih granica, jedinstvo Velike Njemačke bilo je realnost, koja se morala uzeti u obzir ne manje od druge realnosti, ogromne ekonomske važnosti Njemačke u istočnoj, srednjoj i jugoistočnoj Evropi. Nisu prisajedinjenje Austrije i Sudetskih Nijemaca u Reich toliko jako potresli javno mišljenje, koliko podmukle i odvratne metode, koje je Hitler upotrebio, da ubrza to prisajedinjenje, koje bi po svoj prilici uslijedilo u svoje vrijeme mirno, po vlastitoj volji i u skladu s utvrđenim principima samoodređenja.

7. Ipak bi se i ovakve metode podnijele u jednom svijetu, koji je preživio 1914—1918 i koji je težio za mirom kao svojim ciljem, da je Hitler bio voljan priznati i drugima prava, koja je tražio za Njemačku. Revolucije su kao lavine, koje se kad se jedamput pokrenu, ne mogu zaustaviti, dok se ne rasprsnu na određenom kraju svoga odredišta. Historija će sama odlučiti, da li je Hitler mogao svratiti nacizam u normalne kanale, da li je on bio žrtva pokreta, što ga je sam potakao, ili ga je njegova vlastita megalomanija odvela izvan onih granica, koje je civilizacija bila spremna tolerirati.

OKUPACIJA ČEŠKE ČINI RAT NEIZBJEŽIVIM

8. Bilo kako mu drago, prava pozadina događaja od kolovoza 1939 bilo je zaposjednuće Praga 15. ožujka ove godine, i time bezdušno uništenje teško i tek nedavno stečene slobode jednog nezavisnog i samostalnog naroda, a ovim činom Hitler je promišljeno povrijedio münchenski sporazum, koji je on potpisao prije manje od šest mjeseci. U 1939, kao i u 1914, uzrok rata s Njemačkom bio je u tome, što je Njemačka svijesno poderala komadić papira. Zločinima jednog sistema, koji je upotrebljavao barbarstvo srednjega vijeka u progonima Židova, koji je

podvrgavao i rimokatoličke svećenike i protestantske pastore nečovječnostima koncentracionih logora, zbog toga što su bili odani svojim vjerskim uvjerenjima, i koji je, na način kojemu nema primjera u historiji, uništio svu individualnu slobodu unutar same države, bila je dodana povreda ne samo jednog međunarodno slobodno zaključenog sporazuma, nego i onog principa samoodređenja, koji je Hitler s tolikom postojanošću naglašavao tako dugo, dok je to odgovaralo njegovoj vlastitoj svrsi. Sve do ožujka ove godine Njemačka je državna lađa vijala njemačku nacionalnu zastavu i, unatoč »odvratnoj tehnici« nacizma, bilo je teško da se ne prizna Njemačkoj pravo, da upravlja sama svojom sudbinom i da se koristi onim principima, koji su priznati drugima. Na dan 15. ožujka, ugušivši bezobzirno slobodu Čeha, njezin kapetan je izvjesio gusarsku zastavu mrtvačke glave i prekriženih kostiju, cinično odbacio svoju vlastitu teoriju rasne čistoće i pojavio se pod svojim pravim bojama, kao jedna nemoralna prijetnja evropskom miru i slobodi.

9. Dvije manje privlačive osobine Nijemca jesu njegova nesposobnost, bilo da uvidi ma koju drugu stranu problemá osim svoju vlastitu, bilo da razumije značaj umjerenosti. Bilo bi nerazumljivo poricati, da je neprijateljska Češka u središtu Njemačke bila neodrživa pozicija. Ali Hitler nije mogao vidjeti nikakvog sredstva između toga, da Čehe učini neškodljivima kao eventualne neprijatelje, i uništenja njihove slobode kao nezavisnog naroda. Čudno je, ali se mora vjerovati, da je Hitler sâm bio neugodno i u pravom smislu iznenađen reakcijom, koju je u Britaniji i u ostalom svijetu izazvalo zaposjedanje Praga i njegovo neodržavanje riječi, koju je zadao Chamberlainu. Ali, ako je on možda shvatio svoju taktičku pogrešku, to ga nije odvratilo od toga, da nastavi provoditi svoje daljnje planove.

10. Kao što sam već izvijestio ministra vanjskih poslova, u početku godine neposredni su ciljevi Njemačke pored potpune političke i ekonomske prevlasti nad Čehoslovačkom i eventualnog povratka njemačkih kolonija, bili Danzig i Memel. Hitler je osjećao, da ne će mnogo pridodati općem proklinjanju njegove agresivnosti i vjerolomstva u ožujku, ako riješi ova dva problema istodobno s Pragom. Demokracije su, mislio je on, tako protivne ratu, da će prihvatiti svaki svršeni čin. One će se manje uznemiriti, ako se sve odmah izvrši. Poslije toga, pretpostavljao je, uzbuđenje će se postepeno stišavati, dok on, nakon što konsolidira svoje dobitke, bude opet u položaju, da ponovo udari.

Nemir nad Evropom

GARANCIJE I »ZAOKRUŽAVANJE«

»NIJEMCI SU RASA KOJA SVAŠTA VJERUJE«

11. Videći ovaj plan, litavska je vlada smjesta od straha predala Memel. Ista je metoda upotrebljena u Varšavi, ali su Poljaci bili sačinjeni od tvrđeg materijala. Pregovori su se još od Münchena vodili za rješenje pitanja Danziga i Koridora. Nakon Praga odlučio je Hitler, da se oni moraju brzo završiti, a von Ribbentrop bezodvlačno je diktirao poljskom poklisaru uvjete, koje se Hitleru svidjelo postaviti poljskoj vladi. Odgovor na ove uvjete uslijedio je 26. ožujka, i on sadrži odbijanje, da se prihvati diktat, dok se izražava spremnost, da se nastavi slobodna i ravnopravna diskusija. Alarmirana prijetećim držanjem, koje je zauzela njemačka vlada

zbog ovog odbijanja, poljska je vlada mobilizirala jedan dio svojih snaga (njemačka je vojska bila već uveliko mobilizirana), a 31. ožujka bila je dana britanska garancija Poljskoj.

12. Sredina ožujka sačinjava stvarno raskrsnicu puteva, i tu upravo leži odgovornost za sve, što se kasnije dogodilo. Od tada se nijedna mala nacija u Evropi nije mogla osjećati sigurnom od neke nove primjene nacističke rasne superiornosti i zakona džungle. Nakon garancije Poljskoj slijedila je jednostrana garancija od strane Britanije Grčkoj i Rumunjskoj, a isto tako i pokušaj od strane britanske i francuske vlade, da sklone Sovjetsku Rusiju, da se priključi mirovnoj fronti protiv napadaja, vjerolomstva i potlačivanja. Nacistička je vlada, sa svoje strane i sa znatnim uspjehom u Njemačkoj, predstavljala ovaj pokušaj kao obnavljanje tobožnje predratne britanske politike zaokruživanja. Kao ratni poklič za njemački narod bilo je to izvanredno uspješno, sve do potpisa rusko-njemačkog nenavalnog pakta 23. kolovoza. Ostatak nacističke propagande bio je upućen u dva potpuno suprotna pravca, od kojih je svaki prema razvoju situacije bio određen, da posluži Hitlerovoj svrsi. Prvi je neprestano širio glasine, da Velika Britanija ne će nikada ući u rat zbog Danziga. Time se računalo na to, da se potkopa povjerenje Poljaka i uzdrma vjera malih naroda i Sjedinjenih Država Amerike u odluku Velike Britanije, da će se oduprijeti svakom daljem njemačkom napadaju. Drugi je predstavljao Veliku Britaniju kao odlučnu, da prvom zgodom povede rat protiv Njemačke na svaki način, i to zato, da je skrši prije, nego što joj postane previše jak politički i ekonomski rival. Oboje je varka, ali Nijemci su rasa, koja svašta vjeruje; i pošto je prvo promašilo, uzeto je posljednje za argumentaciju, koja sačinjava bazu sadašnje njemačke ratne propagande.

13. Sve do početka kolovoza, premda su oblaci bili crni, a pregovori se za sklapanje fronte mira beskonačno zavlačili, situacija je ostajala ozbiljna, ali nije bila neposredno opasna. Međutim, umjesto da je bilo ma kakvog znaka popuštanja napetosti u Danzigu, položaj je tamo postajao sve više i više napet. Od kraja ožujka do kraja kolovoza svaki je lični kontakt između Varšave i Berlina bio prekinut. Remilitarizacija slobodnog grada, za koju su Nijemci tvrdili, da je isključivo defenzivna, ali koja je bila ne manje upotrebljiva i za ofenzivne ciljeve, brzo je napredovala, a poduzimane su i druge mjere, koje su pokazivale njemačku namjeru, da tamo izvrši nagli udar. Poljaci su sa svoje strane bili prisiljeni, obzirom na veliki porast kriomčarenja oružja, da pojačaju svoje carinske nadzornike s izvjesnim brojem pograničnih stražara. A poduzeli su i stanovite ekonomske protumjere, koje su mogle naškoditi trgovini slobodnoga grada.

SUMNJIVE ORUŽANE PRIPREME PRED JESEN

14. Ipak, još su više pogubne bile opširne pripreme, koje su izvršili Nijemci za 25-tu proslavu bitke kod Tannenberga na dan 27. kolovoza, kad je i jedan njemački ratni brod imao u isto vrijeme posjetiti Danzig, očigledno u istu svrhu. Početkom srpnja skrenuo sam vladi pažnju na opasnost od ovih sumnjivih priprema, koje su se tako točno podudarale s uobičajenom Hitlerovom taktikom pripremanja za sve eventualnosti pod krinkom nekog pogodnog izgovora.

15. Prvi predznaci bure čuli su se 4. kolovoza. Na četiri stražarnice na granici Danzig—Istočna Pruska, poljskim je carinskim inspektorima saopćeno, da im se u buduće ne će dopustiti, da obavljaju

svoju dužnost. Uzbuđen zbog postepenog krnjenja poljskih prava i interesa u slobodnom gradu, tamošnji je poljski generalni komesar smjesta dobio upute, da preda danziškom senatu notu s opomenom, da će poljska vlada reagirati na najoštriji način, ako se bude ometalo rad inspektorâ. Senat je kasnije poricao, da je izdao bilo kakve instrukcije u pomenutom pravcu, a njemačka je vlada odgovorila na tobožnji poljski ultimatum verbalnom notom, koju je državni tajnik izručio poljskom otpravniku poslova u Berlinu 9. kolovoza. U toj se noti poljska vlada opominje, da bi svaki daljnji zahtjev, upravljen slobodnom gradu u obliku ultimatuma, ili koji bi sadržavao prijetnje represalijama, smjesta doveo do pogoršanja poljsko-njemačkih odnosa, a odgovornost za to pala na poljsku vladu. Ova je odgovorila slijedećeg dana sličnom verbalnom notom, poričući zakonito pravo Njemačkoj, da se miješa u poslove između Poljske i slobodnog grada, i opominjala sa svoje strane njemačku vladu, da će »svaka buduća intervencija njemačke vlade na štetu poljskih interesa i interesa Danziga biti smatrana aktom napadaja.«

„Svjetski mir u rukama neodgovornog lica"

Tragedija svakog diktatora:

NEMA SURADNIKA, NEMA OPOZICIJE.

16. Ne sumnjam nimalo, da je ovaj posljednji izraz poslužio više nego išta drugo, da izazove onu konačnu buru u duši g. Hitlera, o kojoj je ovisio mir u svijetu i o kojoj će uvijek morati ovisiti tako dugo, dok sudbina ne samo Njemačke, nego Evrope bude počivala u rukama jednog neodgovornog lica.

17. Tragedija je svakog diktatora u tome, da dok on napreduje, njegova se okolina stalno i neumoljivo kvari. Zbog pomanjkanja slobode izricanja misli gubi on usluge najboljih ljudi. Svaka mu opozicija postaje nepodnosiva. Zbog toga se svi oni, koji su dovoljno hrabri, da izreknu mišljenja, suprotna njegovim pogledima, odbacuju jedan po jedan, i na kraju ostaje on okružen samo kimavcima, čije su mu laskanje i savjeti jedino podnosivi. U tom izvještaju o događajima 1938 godine obratio sam vladi naročitu pažnju na dalekosežne i nesretne posljedice Blombergove ženidbe. Uvjeren sam, više nego ikada, o velikoj nesreći, koju je sadržavao u sebi ovaj sâm po sebi mali događaj, jer je on trajno eliminirao iz okoline Hitlera umjerenije i nezavisne njegove savjetnike, kao što su sâm maršal von Blomberg, baron von Neurath, generali Fritsch, Beck i t. d. Nakon veljače prošle godine Hitler je postajao sve više izoliran od vanjskih utjecaja, a njegova riječ zakon.

18. Ljudi po mom mišljenju naginju da pretjeravaju zlokobni utjecaj von Ribbentropa, dr. Goebbelsa, Himmlera i ostalih. Taj je utjecaj bio po svoj prilici trajno poguban, ali ne zbog svoje sugestivnosti (budući da Hitler sam odlučuje o politici) niti zato što je samo aplaudirao i osokoljavao, nego zbog toga, što su, ako je izgledalo, da Hitler oklijeva, stranački ekstremisti odmah izmišljali situacije, koje su imale cilj, da natjeraju Hitlera putem, kojim se on sâm u to vrijeme ne bi usudio poći. Najjednostavnija metoda rada bila je pomoću kontrolirane štampe. Tako je ono, što se dogodilo u rujnu prošle godine, bilo ponovljeno i u ožujku ove godine, i opet u kolovozu. Propagandistički je stroj dr. Goebbelsa bio podesno oruđe za ove ekstremiste, koji su se bojali, da ne bi Hitler išao suviše polagano u ostvarivanju svojih konačnih ciljeva.

19. Priče iz godine 1938 o češkim okrutnostima protiv njemačke manjine ponavljane su gotovo doslovce i protiv Poljakâ. Neko se opravdanje konačno moralo naći između ovih tvrdnja i napetoga stanja, koje je postojalo između dva naroda. Bilo je tu bez sumnje pretjerane gorljivosti od strane pojedinaca i manjih činovnika, — ali su priče o zlostavljanju, izvlaštenju i umorstvu bile sto puta uvećane. Kako je daleko sâm Hitler vjerovao u istinitost ovih priča, o tom se može samo nagađati. Nijemci su se spremni uvjeriti u svakom slučaju vrlo brzo o svemu, što žele vjerovati. Svakako, on se ponašao kao da to vjeruje, dapače, ako bi ga tko naveo da posumnja, ovi su izvještaji služili, da mu raspale osjećaje do vrhunca, koji su on i ekstremisti željeli.

20. Do 8. kolovoza kampanja je protiv Poljaka bila ograničena na diskretnije stranice njemačke štampe. Do toga dana državni neprijatelj Br. 1. bila je Velika Britanija i tobožnja politika zaokruživanja. Od toga dana međutim priče o poljskim okrutnostima počeše zauzimati glavno mjesto, a 17. kolovoza kampanja je već bila u punom zamahu.

21. Hitler je majstor u preokretanju događaja onako, kako to odgovara njegovoj svrsi. Tako zvani ultimatum danziškom senatu od 4. kolovoza i kasniji komentari strane štampe o danziškom »uzmaku« dali su mu priliku, koju je tražio. Poljska nota od 4. kolovoza pružala je izliku za njemačku verbalnu notu od 9. kolovoza, koja je sa svoje strane izazvala poljski odgovor od 10. kolovoza. Usred ove prepiske, odletio je u Berchtesgaden dr. Burckhardt, visoki komesar Društva naroda za Danzig, u posljednjem nastojanju, da položaj u Danzigu stavi na solidniju bazu. Posjetio je Hitlera 11. kolovoza, dok su se grof Ciano i von Ribbentrop sastali u Salzburgu.

22. Intrasigentan, kao što je izgedalo, da je bio u svom razgovoru s dr. Burckhardtom, ja nimalo ne sumnjam, da bi Hitler bio daleko još gori, da je u to vrijeme znao za poljski odgovor od 10. kolovoza, koji je bio saopćen jedino ministru vanjskih poslova toga dana u Berlinu. Saznao je ipak za njega, kad ga je grof Ciano posjetio u Berchtesgadenu, neposredno nakon odlaska dr. Burckhardta, i on je nesumnjivo učinio uzaludnim pohvalno nastojanje talijanskog ministra vanjskih poslova, da stišava uzburkano more. Još jedamput kao i u 1938, neumoljiva je fatalnost grčke tragedije bila na dogledu. Istodobnost poljske note od 10. kolovoza sa posjetom grofa Ciana, bila je upadljiv primjer. Grof Ciano se povratio u Italiju, a dan, dva kasnije talijanski je ambasador u Berlinu bio hitno pozvan u Rim.

FABRICIRANA HITLEROVA STRPLJIVOST

23. Hitlerova brižno proračunana strpljivost bila je zaista iscrpljena. Na dan 18. kolovoza ja sam telegrafirao našem ministarstvu vanjskih poslova, da sam došao do definitivnog zaključka, da se, ako se hoće mir održati, ne smije dopustiti, da se sadašnja situacija produži, i da je jedina mogućnost, da se spriječi rat, brza posredovna akcija. S tim u vezi ponovio sam prijedlog, koji sam prije izvjesnog vremena bio podnio, naime, da jedno lično pismo ministar predsjednik uputi Hitleru i pošalje po emisaru iz Londona. Dva dana kasnije ponovno sam telegrafirao u istom cilju i izrazio svoje uvjerenje, da se Hitler sada konačno odlučio na neku vrstu brze akcije, kojom će riješiti problem. Skrenuo sam pažnju u isto vrijeme i na povećanje njemačke vojne snage, koja se bila sakupila u Istočnoj Pruskoj pod izlikom, da će slaviti godišnjicu Tannenberga, i izrazio bojazan, da bi ova proslava poslužila kao po-

lazna tačka za akciju, koju je Hitler namjeravao. Nimalo ne sumnjam, da je takva bila Hitlerova prvobitna i promišljena namjera.

24. Dne 21. kolovoza dobio sam obavještenje, da se dugo očekivana, ali brižno skrivana njemačka vojna koncentracija nalazi već u toku i da su izdana naređenja, da se ima izvršiti do 24. kolovoza. Jedan izvještaj, koji mi je stigao u to vrijeme, spominje konkretno 25. kolovoz kao dan, koji je određen za njemački prodor u Poljsku.

RUSKO-NJEMAČKI PAKT

25. Povratit ću se kasnije na ovu točku, ali ovdje se moram osvrnuti na bombu, koja je eksplodirala kasno na večer 21. kolovoza, kad je objavljeno, da su zaključeni pregovori za potpis rusko-njemačkog nenavalnog pakta i da će von Ribbentrop 23. letjeti u Moskvu da ga potpiše.

26. Tajna, za koju na njemačkoj strani nije znalo više od nekolicine osoba, bila je dobro čuvana. Znalo se, da su se protupregovori s Njemačkom vodili kroz čitavo ljeto, ali je postojala nada, da su oni bili napušteni, pošto su u Moskvu stigle francuska i britanska vojna misija. Komentar o ovom predmetu, međutim, izlazi iz okvira ovog izvještaja, osim u koliko se tiče efekta, što ga je ova objava imala na njemačku javnost. Prvi dojam u Berlinu bilo je neizmjerno olakšanje, djelomice zbog otklanjanja strahovane opasnosti od ruske avijacije, ali još više zbog toga, što je javno mišljenje zahvaljujući Göbbelsovoj propagandi vjerovalo, da se britanski pregovori sa Sovjetskom Rusijom vode zbilja u svrhu zaokruživanja u cilju vođenja preventivnog rata, te je zaključenje rusko-njemačkog nenavalnog pakta značilo, da je mir bio osiguran, pošto se Velika Britanija ne će, tako se govorilo, boriti za Danzig ili Poljsku bez ruske pomoći. Još se jedamput učvrstila vjera njemačkog naroda u sposobnost Hitlerovu, da postigne svoj cilj bez rata. Tô je zadovoljstvo bilo ipak kratkog vijeka, i nastalo je znatno razočaranje, kad se saznalo, da riječ, koju je Velika Britanija dala Poljskoj, ne ovisi o ruskoj potpori. Oni, koji su vodili rat nacizma protiv komunizma, bili su još više zbunjeni ovim potpunim preokretom. Nacistička je teorija rasne čistoće bila napuštena u ožujku, a u kolovozu je jednako odbačen u koš i jedan drugi njezin temeljni princip. Za većinu Nijemaca stari je vjekovni neprijatelj Rusija, a njihovo povjerenje u iskrenost ruskih dobrih namjera prema Njemačkoj nije bilo učvršćeno ovim ruskim nelojalnim držanjem prema zapadnim demokracijama. Unatoč tome, kao diplomatski udar rusko-njemački je pakt bio silan iznenađujući uspjeh. Preostaje, da se iskreno nadamo, da će se ispoljiti kao Pirova pobjeda, kao što je to kod većine diplomatskih pobjeda.

27. U času, kad se von Ribbentrop spremao da leti u Moskvu, primio sam 22. kolovoza nešto prije 9 sati na večer upute od svoje vlade, da bez odlaganja predam jedno lično pismo ministra predsjednika Hitleru. Odmah sam stupio u vezu s ministarstvom vanjskih poslova. Tokom noći bio je dogovoren razgovor za slijedeći dan. Otputovao sam iz Berlina u 9.30 u jutro 23. kolovoza u pratnji državnog sekretara i Hewela u aeroplanu, koji mi je stavilo na raspolaganje ministarstvo vanjskih poslova.

Engleska odluka

da ispuni obveze prema Poljskoj

28. Stigao sam u Salzburg oko podne. Moja prva audijencija kod Hitlera u Berchtesgadenu bila je u jedan sat poslije podne 23. kolovoza, u prisutnosti barona von Weizsäckera i Hewela. Prepiska,

uključivši i tekst pisma ministra predsjednika i odgovor g. Hitlera, kao i moj telegrafski izvještaj o sadržaju dvaju razgovora s kancelarom, nalazi se u Plavoj Knjizi, upućenoj parlamentu, a u kojoj su objavljeni dokumenti, koji se tiču njemačko-poljskih odnosa i početka neprijateljstava između Velike Britanije i Njemačke, 3. rujna 1939 godine.

Ta prepiska glasi:

I. PISMO MINISTRA PREDSJEDNIKA CHAMBERLAINA

Downingstreet br. 10, 22. kolovoza 1939.

Ekscelencijo,

Vaša je Ekscelencija sigurno već čula za stanovite mjere, koje je poduzela britanska vlada, a koje su večeras objavljene u štampi i preko radija.

Ovi su koraci po mišljenju britanske vlade bili potrebni zbog vojničkih mjera, o kojima se javljalo iz Njemačke, kao i zbog činjenice, što se objavljivanje njemačko-sovjetskog sporazuma u nekim krugovima u Berlinu očigledno uzimalo kao znak, da intervencija Vel. Britanije u korist Poljske više ne spada u mogućnosti, s kojima treba računati. Ne može se učiniti veća pogreška. Kakva god bila priroda njemačko-sovjetskog sporazuma, on ne može promijeniti obavezu Vel. Britanije prema Poljskoj, koju je britanska vlada opetovano i jasno javno objavila i koju je odlučila ispuniti.

Tvrdilo se, da bi se, kad bi britanska vlada bolje razjasnila svoje stanovište godine 1914, bila izbjegla ona velika katastrofa. Da li je ova tvrdnja opravdana ili ne, naša vlada je odlučila, da ovom prilikom ne će biti takvog tragičnog nesporazuma.

Ako bi se dogodio taj slučaj, ona je odlučna i spremna bez oklijevanja, da upotrebi sve snage, koje joj stoje na raspolaganju, pa je nemoguće predvidjeti konac neprijateljstava, kada jedampu započnu. Bila bi opasna iluzija misliti, da će

rat, ako jedamput počne, biti brzo svršen, pa makar da bude i osiguran uspjeh na jednoj od nekoliko fronti, na kojoj će se rat voditi.

Razjasnivši ovime točno naš položaj, želim Vam ponoviti svoje uvjerenje, da bi rat između naših dvaju naroda bio najveća nesreća, koja se može dogoditi. Uvjeren sam, da to ne želi ni naš narod, ni Vaš narod, i ne mogu vidjeti, da ima išta u pitanjima, koja su se pojavila između Njemačke i Poljske, što se ne bi moglo i što ne bi trebalo riješiti bez upotrebe sile, samo ako se povrati povjerenje, koje bi omogućilo, da se povede diskusija u atmosferi, različitoj od one, koja vlada danas.

Mi smo bili i bit ćemo u svako doba spremni, da pomognemo u stvaranju prilika, u kojima bi se ovakvi pregovori mogli održati i u kojima bi bilo moguće istodobno raspravljati šire probleme, koji se tiču budućih međunarodnih odnosa, uključivši ovamo i probleme, koji interesiraju nas i vas.

Poteškoće, koje stoje na putu jednoj miroljubivoj raspravi u sadašnjem stanju napetosti, ipak su očite, i što se dulje ova napetost podržava, tim će biti teže razumu, da ih svlada.

Ipak se ove poteškoće mogu ublažiti, ako i ne ukloniti pod uvjetom, da se stvori u početku perioda primirje na obim stranama — zapravo na svima stranama — u novinskim polemikama i u svakom huškanju.

Ako se mogne postići sporazum o ovakvom primirju, onda bi se na koncu te periode, za vrijeme, u koje bi se mogli poduzeti koraci, da se ispitaju i uzmu u postupak pritužbe, koje podnose obje strane u pogledu postupka s manjinama, opravdano mogli nadati, da će se uspostaviti pogodne prilike za direktne pregovore između Njemačke i Poljske o problemima između njih (uz pomoć jednog neutralnog posrednika, ako obje strane budu mislile, da bi to bilo korisno).

Ali dužnost mi je saopćiti, da postoji malo nade, da bi ovakvi pregovori mogli dovesti do uspješnog svršetka, ako se unaprijed ne utvrdi, da bi svaki postignuti sporazum,

kad bude zaključen, bio garantiran od ostalih sila. Britanska vlada bila bi spremna, ako se to bude željelo, pridonijeti svoj obol za djelotvorno funkcioniranje takvih garancija.

U ovom času priznajem, da ne mogu naći nikakvog drugog puta, kako bi se izbjegla katastrofa, koja bi Evropu uvukla u rat.

Obzirom na ozbiljne posljedice, koje bi nastale za čovječanstvo zbog djelovanja njegovih upravljača, uvjeren sam, da će Vaša Ekscelencija odvagnuti s najvećom promišljenošću prijedloge, koje sam Vam podnio.

Odani Vam

Neville Chamberlain.

Hitlerove tirade pred diplomatima

II. BRZOJAV AMBASADORA HENDERSONA LORDU HALIFAXU.

Berlin, 23. kolovoza 1939.

Dvije su se poteškoće pojavile prošle noći prije, nego što je posjeta kod Hitlera bila stvarno ugovorena. U prvom redu su me pitali, da li ne bih bio pripravan čekati, dok se povrati von Ribbentrop. Odgovorio sam, da ne mogu čekati, pošto moje instrukcije glase, da lično predam pismo, što prije mogu. Po prilici jedan sat iza toga nazvao me telefonski državni tajnik i pitao me glede sadržaja pisma i glede objavljivanja nekog privatnog pisma, koje je upućeno prošle godine Hitleru. Odgovorio sam baronu Weizsäckeru, da se ne sjećam objavljivanja nikakvog privatnog pisma prošle godine, i uvjeravao ga, da ne postoji ni namjera objaviti to pismo. Što se tiče pisma ministra predsjednika, rekoh mu, da su njegove tri glavne točke ove: 1. da je britanska vlada odlučila da ispuni svoje obaveze prema Poljskoj, 2. da je spremna pod uvjetom, da bude stvorena mirna atmosfera, raspravljati o

svima problemima, koji se tiču naših dviju zemalja, i 3. da bi za vrijeme periode primirja pozdravila direktne razgovore između Poljske i Njemačke u pogledu manjina.

Izgledalo je, kao da je državni sekretar zadovoljan s ovim odgovorima, ali je odgodio konačni odgovor do sutra u osam sati prije podne. U to vrijeme telefonirao mi je i rekao, da su izvršene pripreme za audijenciju, i da će me on pratiti u Berchtesgaden. Odlazak iz Berlina bio je zakazan za 9.30 prije podne.

Stigli smo u Salzburg nešto prije 11 sati prije podne i autom se odvezli u Berchtesgaden, gdje me je primio Hitler nešto iza jedan sat poslije podne. Stekao sam dojam, da će atmosfera biti vrlo neprijazna i da će po svoj prilici razgovor biti izvanredno kratak.

Da bih predusreo tome, započeo sam razgovor s izjavom, da imam uputu, da lično izručim kancelaru jedno pismo ministra predsjednika u ime naše vlade, ali da prije nego što to učinim, želim načiniti neke prethodne primjedbe. Zahvalan sam Njegovoj Ekscelenciji, što me je tako spremno primila, pošto bi mi bilo nemoguće, da čekam do povratka von Ribbentropa zbog toga, što se moja vlada boji, da položaj ne podnosi nikakvo zatezanje. Zamolio sam Hitlera, da pročita pismo, ne sa gledišta prošlosti, nego sa gledišta sadašnjosti i budućnosti. Ono, što je učinjeno, sada se ne može popraviti, a u Evropi ne može biti mira bez anglo-njemačke suradnje. Mi smo dali Poljskoj garancije protiv napadaja i mi ćemo održati riječ. Kroz vjekove povijesti mi nikada nismo, koliko je meni poznato, prekršili svoju riječ. Mi to ne možemo učiniti ni sada i ostati Velika Britanija.

Za vrijeme čitavog ovog prvog dijela razgovora Hitler je bio razdražen i beskompromisan. Nije držao duge govore, ali je njegov govor bio silovit i pretjeran, kako u pogledu Engleske, tako i u pogledu Poljske. Započeo je s tvrdnjom, da se poljsko pitanje moglo riješiti uz najplemenitije uvjete, da nije bilo neopravdane engleske potpore. Obratio sam pažnju na netočnosti njegovih tvrdnja, jer je naša garancija bila dana 31. ožujka, a poljski odgovor 26. ožujka. Odgovorio

je, rekavši, da je ovaj odgovor bio inspiriran britanskom novinskom kampanjom, koja je tjedan dana prije toga izmislila njemačku prijetnju Poljskoj. Njemačka nije pomaknula ni jednog čovjeka, kao što to nije učinila ni za vrijeme slične lažne novinske kampanje oko Čehoslovačke 20. svibnja prošle godine.

Zatim je silovito napadao Poljake, govorio o stotini hiljada njemačkih izbjeglica iz Poljske, o izgredima protiv Nijemaca, o zatvaranju njemačkih institucija i općenito o sistematskom progonu Nijemaca od strane Poljaka. Rekao je, da dnevno prima na stotine brzojava od svojih progonjenih sunarodnjaka. On to više ne može podnositi i t. d. Prekinuo sam ga, primijetivši, da i ako ne želim pokušavati da poreknem, da se događaju progoni (kao i progoni Poljaka u Njemačkoj), izvještaji njemačke štampe neobično su pretjerani. On je spomenuo škopljenje Nijemaca. Slučajno mi je bio poznat jedan takav slučaj. Nijemac, o kojem se radilo, bio je neki seksualni manijak, s kojim se postupalo onako, kako je i zaslužio. Hitlerov je odgovor bio, da se ne radi o jednom nego o šest slučajeva.

Njegova slijedeća tirada bila je protiv britanske potpore Česima i Poljacima. Naglašavao je, da bi Česi bili i danas nezavisni, da ih Engleska nije sokolila na jednu politiku, neprijateljsku prema Njemačkoj. Isticao je, da će s Poljacima biti sutra isto, ako ih Velika Britanija prestane hrabriti danas. Nakon toga je slijedila tirada protiv Engleske, čije je on prijateljstvo tražio kroz dvadeset godina samo zato, da vidi, kako se svaka njegova ponuda s prezirom odbacuje. Britansku je štampu također žestoko napao. Pobijao sam svaku točku označujući njegove tvrdnje kao netočne, ali jedini rezultat su bile njegove nove tirade.

Za vrijeme čitavog razgovora ustrajao sam čvrsto na točci Br. 1, naime, na našoj odluci, da ispunimo svoju obavezu prema Poljskoj. S druge strane Hitler je uporno guslao točku Br. 3, t. j. poljske progone Nijemaca. O točci Br. 2. nije se uopće govorilo, i ona ga očigledno nije interesirala (bio sam upozoren, da će tako biti).

Veći dio razgovora sačinjavale su optužbe, a stvarne točke bile su one, koje su bile istaknute u njegovom odgovoru obzirom na prijetnju Poljskoj, ako se nastave progoni, i Engleskoj i Francuskoj, ako budu mobilizirale u takvom opsegu, koji bi sačinjavao opasnost za Njemačku.

Na kraju ovog prvog razgovora, Hitler je primijetio, odgovarajući na moje opetovane opomene, da bi direktna akcija Njemačke značila rat, da Njemačka nema šta izgubiti, a Velika Britanija mnogo; on da ne želi rat, ali da ne će ustuknuti od njega, ako bude potrebno; i da njegov narod danas još više stoji za njim, nego u rujnu prošle godine.

Odgovorio sam, da se nadam i da sam uvjeren, da je rješenje još uvijek moguće bez rata, i upitao sam ga, zašto se ne bi mogao obnoviti kontakt s Poljacima. Odgovor Hitlerov je bio, da će tako dugo, dok Engleska daje Poljskoj bianco mjenicu, poljska nerazumnost onemogućiti svake pregovore. Ja sam poricao »bianco mjenicu«, ali na to je Hitler opet iznova započinjao i konačno smo se dogovorili, da će mi poslati ili izručiti svoj odgovor u roku od dva sata.

Hitler će ratovati

prije nego što ostari

III. TELEGRAM AMBASADORA HENDERSONA LORDU HALIFAXU.

Berlin, 24. kolovoza 1939.

(Nastavak telegrama od 23. kolovoza)

Poslije mog prvog jučerašnjeg razgovora povratio sam se u Salzburg sporazumjevši se, ako me Hitler želi ponovno vidjeti, da ću mu stajati na raspoloženju, ili, ako nema ništa novo reći, da će mi samo pismeno poslati svoj odgovor za ministra predsjednika.

Pošto je on međutim zatražio, da ga posjetim, povratio sam se u Berchtesgaden. Ovog puta bio je posve miran i nije ni jedamput podigao glas. Razgovor je potrajao od dvadeset minuta do pola sata, ali je iznio malo novoga, osim što je Hitler u riječima bio daleko više kategoričan, nego u pismenom odgovoru, u pogledu svoje odluke, da napadne Poljsku, ako »još ijedan Nijemac bude zlostavljen u Poljskoj.«

Govorio sam o tragediji rata i o ogromnoj odgovornosti, ali je njegov odgovor glasio, da će za sve biti kriva Engleska. Odbio sam to, samo da mi opet kaže, kako je Engleska odlučila uništiti i zatrti Njemačku. Rekao je, da je on star 50 godina i da više voli rat sada, nego kad mu bude 55 ili 60 godina. Rekao sam mu, da je apsurdno govoriti o uništenju. Nacije se ne mogu uništiti, a miroljubiva i napredna Njemačka leži u britanskom interesu. Odgovorio je, da je Engleska ta, koja se bori za manje rase, dok se on bori samo za Njemačku: Nijemci će se ovog puta boriti do posljednjeg čovjeka. Bilo bi drukčije 1914, da je on tada bio kancelarom.

Govorio je nekoliko puta o svojim opetovanim ponudama prijateljstva Engleskoj i o njihovom neprestanom i prezirnom odbijanju. Upozorio sam na napore ministra predsjednika prošle godine i njegovu želju za suradnjom s Njemačkom. Rekao je, da je vjerovao u dobru volju g. Chamberlaina u to vrijeme, ali, a naročito iza pokušaja zaokružavanja posljednjih mjeseci, više da ne vjeruje. Istakao sam netačnost ovog stanovišta, ali je njegov odgovor glasio, da je sada konačno uvjeren o ispravnosti pogleda, koje su mu prije drugi izlagali, naime da se Engleska i Njemačka ne mogu nikada složiti.

U pogledu ruskog pakta o nenapadanju naglasio je, da ga je Engleska natjerala na sporazum s Rusijom. Nije izgledao oduševljen tim paktom, ali je dodao, da će jedamput načinjeni sporazum biti dugog vijeka. (Tekst sporazuma, potpisan danas, potvrđuje to, i mene ne bi iznenadilo, ako bude kasnije dopunjen nečim, što je više od običnog nenavalnog pakta).

Konačno sam upozorio, da mi rat izgleda posvema neizbježnim, ako Hitler ustraje u direktnoj akciji protiv Poljske, i izrazio sam žalenje zbog propasti moje misije u Berlinu uopće kao i posebno mojeg posjeta njemu. Stanovište Hitlerovo je bilo, da je za to kriva Engleska i da ga ništa drugo osim potpune promjene njezine politike prema Njemačkoj sada više ne može uvjeriti o britanskoj želji za dobrim odnosima.

IV. TELEGRAM AMBASADORA HENDERSONA LORDU HALIFAXU.

Berlin, 24. kolovoza 1939.

1. Dosad nisam naročito upozorio na istaknuti dio u odgovoru g. Hitlera ministru predsjedniku u pogledu njemačke opće mobilizacije, koja da je protumjera na britansku i francusku mobilizaciju.

2. Kada mi je Hitler dao izrađen svoj odgovor, upitao sam ga, što zapravo znači ova rečenica, pošto bih ja, rekao sam, opću njemačku mobilizaciju smatrao objavom rata. Odgovor, koji sam dobio, bio je zbrkan, kao što je i stvarni njemački tekst. Ali sadržaj je bio taj, ako francuska i britanska mobilizacija uvjere Hitlera, da ga zapadne sile namjeravaju napasti, on da će mobilizirati radi samoobrane. Istakao sam, da bi svaka britanska vojnička mobilizacija u svakom slučaju stajala ispod one, koja već postoji u Njemačkoj. Hitler je odgovorio, da ova rečenica ima u glavnom poslužiti kao opomena Francuskoj i da je, kako sam razumio, francuska vlada o tome bila ili da će biti obaviještena.

3. Slutim, da je glavna svrha uvrštenja ovog naglašenog stavka u pismo bila: a) upozoriti, da se Njemačku ne može zastrašiti, i b) da posluži kao izgovor za opću mobilizaciju, ako se i kada se Hitler na nju odluči.

Njemačka ide svakako protiv Poljske

SAOPĆENJE NJEMAČKOG KANCELARA
MINISTRU PREDSJEDNIKU CHAMBERLAINU,
IZRUČENO AMBASADORU HENDERSONU
23. KOLOVOZA 1939.

Vaša Ekscelencijo,

Britanski ambasador upravo mi je izručio saopćenje, u kojem mi Vaša Ekscelencija obraća pažnju u ime britanske vlade na brojne točke, koje su po Vašoj ocjeni od najveće važnosti.

Neka mi bude dozvoljeno da dadem slijedeći odgovor na Vaše pismo:

1. Njemačka nije nikada tražila konflikt s Engleskom i nikad nije dirala engleske interese. Naprotiv, ona se godinama trudila — premda nesretno i uzaludno — da zadobije englesko prijateljstvo. Zbog toga je ona dobrovoljno primila u širokom području Evrope ograničenja svojih vlastitih interesa, koja bi inače sa nacionalno političkog gledišta bilo vrlo teško podnositi.

2. Njemački Reich međutim, kao i svaka druga država posjeduje stanovite određene interese, kojih mu se je nemoguće odreći. Ovi se ne protežu izvan granica potreba, kako ih je postavila dosadašnja njemačka historija, a potječu iz životnih ekonomskih potreba. Neka su od ovih pitanja imala i još imaju značenje, i nacionalno-političkog, i psihološkog karaktera, koje nijedna njemačka vlada ne može ignorirati.

U ova pitanja spada njemački grad Danzig i s njim u vezi problem Koridora. Brojni državnici, povjesničari i književnici, čak i u Engleskoj, bili su svijesni toga, u svakom slučaju sve do prije nekoliko godina. Dodajem, da su sva ova područja, koja leže u navedenoj njemačkoj sferi interesa, a naročito one zemlje, koje su povraćene Reichu prije 18 mjeseci, primala svoj kulturni razvoj ne iz ruku Engleza, nego isključivo iz ruku Nijemaca, i to dapače već od vremena, koje datira preko hiljadu godina unatrag.

3. Njemačka je bila spremna da riješi pitanje Danziga i Koridora putem pregovora na bazi prijedloga od zaista neprispodobive velikodušnosti. Objede, rasprostranjene od strane Engleske u pogledu mobilizacije protiv Poljske, tvrdnja o napadačkim planovima prema Rumunjskoj i Mađžarskoj i t. d., isto tako kao i t. zv. garancione deklaracije, koje su jedna za drugom davane, razbile su međutim poljsku sklonost za pregovore na ovakvoj bazi, koja bi jedino bila podnosiva i za Njemačku.

4. Bezuvjetna garancija, koju je Engleska dala Poljskoj, da će toj zemlji pružiti pomoć pod svima okolnostima bez obzira na uzroke, iz kojih bi mogao nastati sukob, može se u toj zemlji tumačiti samo kao hrabrenje, da se u buduće, pod zaštitom ove povlastice, rasplamti val strašnog terorizma protiv jednog i pol milijuna njemačkih stanovnika, koji žive u Poljskoj. Okrutnosti, koje se od tada događaju u toj zemlji, užasne su za žrtve, ali i nepodnosive za jednu veliku silu, kao što je njemački Reich, od kojega se još i očekuje, da ostane pasivan promatrač, dok se to događa. Poljska je kriva za bezbrojne prekršaje zakonitih obaveza prema slobodnom gradu Danzigu. Podnosila je osim toga zahtjeve ultimativnog karaktera i započela proces ekonomskog prigušivanja.

5. Vlada njemačkog Reicha zbog toga je nedavno obavijestila poljsku vladu, da zna, da ona nije voljna strpljivo primati ovakav razvoj događaja, da ne će podnositi daljnje upućivanje nota ultimativnog karaktera Danzigu, da ne će tolerirati nastavak progona njemačke manjine i da isto tako ne će tolerirati uništavanje slobodnog grada Danziga ekonomskim mjerama, drugim riječima, razaranje životne baze stanovništva Danziga, pomoću jedne vrste carinske blokade, i da ne će tolerirati, da se i dalje vrše provokatorski čini, upravljeni protiv Reicha. Bez obzira na sve to, pitanja Koridora i Danziga moraju se riješiti i bit će riješena.

6. Vaša me Ekscelencija obavješćuje u ime britanske vlade, da ćete biti obvezani da pružite pomoć Poljskoj u

slučaju svake intervencije od strane Njemačke. Uzimam na znanje ovu Vašu izjavu i uvjeravam Vas, da ona ne može ni u čemu promijeniti odluku vlade Reicha, da štiti interese Reicha, kao što je istaknuto u tačci 5 gore. Vaše uvjerenje o tome, da u jednom takvom slučaju predviđate dugi rat, dijelim i ja. Njemačku, ako bude napadnuta od Engleske, naći ćete spremnu i odlučnu. Ja sam više nego jedamput izjavio pred njemačkim narodom i pred svijetom, da ne može biti nikakve sumnje u pogledu odluke, da će novi njemački Reich radije primiti, bez obzira na kako dugo vrijeme, svaku vrstu patnja i nevolja, nego žrtvovati svoje nacionalne interese, a kamo li svoju čast.

7. Njemačka je vlada primila obavještenje o tome, da britanska vlada namjerava provesti mobilizacione mjere, koje su prema izjavama, sadržanim u vašem vlastitom pismu, jasno upravljene protiv same Njemačke. Veli se, da to isto vrijedi i za Francusku. Pošto Njemačka nije nikada imala namjere, da poduzima druge mjere osim mjera obrambenog karaktera protiv Engleske i Francuske, i pošto, kako je već bilo naglašeno, nije nikad namjeravala i u budućnosti ne namjerava da napadne Englesku ili Francusku, odatle slijedi, da se ova objava, koju Vi, g. ministre predsjedniče, potvrđujete u svom vlastitom pismu, može jedino odnositi na akt prijetnje, upravljene proti Reichu. Ja zbog toga obavješćujem Vašu Ekselenciju, da ću u slučaju, ako ove najavljene vojničke mjere budu provedene, narediti smjesta mobilizaciju svih njemačkih snaga.

8. Pitanje raspravljanja evropskih problema na miroljubivoj bazi nije odluka, koja ovisi samo o Njemačkoj, nego u prvom redu o onima, koji su se, otkako je počinjen zločin versailleskim diktatom, tvrdoglavo i postojano opirali svakoj miroljubivoj reviziji. Tek pošto se izmijeni duh na strani odgovornih sila, može doći do zbiljske promjene u odnosima između Engleske i Njemačke. Ja sam se čitav svoj život borio za anglo-njemačko prijateljstvo; držanje, koje je zauzela britanska diplomacija — barem do sada — uvjerilo me je međutim o uzaludnosti toga pokušaja. Dođe li do promjene u tom pogledu u budućnosti, nitko ne će biti sretniji od mene.

Adolf Hitler.

29. Reći ću ovdje još samo to, da su tri glavne točke u pismu ministra predsjednika bile: 1. naglašavanje odluke britanske vlade, da ispuni svoju obavezu prema Poljskoj; 2. njezina pripravnost, ako bi se mogla stvoriti atmosfera mira, da raspravlja o svim problemima, koji su na dnevnom redu između naših dviju zemalja, i 3. njezino nastojanje, da za vrijeme jedne periode primirja dođe smjesta do direktnih razgovora između Njemačke i Poljske o uzajamnom postupku prema manjinama.

30. U svom odgovoru od 23. kolovoza kancelar Hitler je izjavio, da odluka Vel. Britanije, da će pomagati Poljsku, ne može izmijeniti njegovu politiku, kako je izražena u njemačkoj verbalnoj noti poljskoj vladi od 9. kolovoza, da je on spreman prihvatiti čak i dugi rat radije nego žrtvovati njemačke nacionalne interese i čast, i da će on, ako Vel. Britanija nastavi sa svojim mjerama mobilizacije, smjesta odrediti mobilizaciju sveukupnih njemačkih snaga.

31. Za vrijeme mog prvog razgovora s njime toga dana, Hitler je bio u veoma razdražljivom raspoloženju. Njegov način govora, kako o Poljacima, tako i o britanskoj odgovornosti za poljsko ponašanje, bio je silovit, pun optužaba i pretjerivanja. Govorio je na pr. o stotini hiljada njemačkih izbjeglica iz Poljske, brojka, koja je bila barem pet puta veća od stvarne. Ja opet ne mogu reći, da li je on bio uvjeren ili je sâm sebe uvjeravao u istinitost ovih brojeva. Za vrijeme mog drugog razgovora, kada mi je izručio svoj odgovor, bio se umirio, ali nije bio ništa manje nepopustljiv. Rekao mi je, da on više ne vjeruje g. Chamberlainu. On više voli rat,

rekao je, sada kada mu je pedeset, nego kad mu bude 55 ili 60 godina. On je uvijek tražio i vjerovao u mogućnost prijateljstva s Engleskom. On sada shvaća, reče, da su imali pravo oni, koji su obratno tvrdili, i ništa ga drugo, osim potpune promjene britanske politike prema Njemačkoj, ne bi moglo osvjedočiti o iskrenosti britanske želje za dobrim odnosima. Moja posljednja primjedba, koju sam mu stavio, bila je, da iz njegova govora mogu samo zaključiti, da je moja misija u Njemačkoj propala i da to gorko žalim.

„Kaplar iz posljednjeg rata"

32. Povratio sam se aeroplanom iz Berchtesgadena u Berlin iste večeri. Stvarno sam imao malo nade, da će bilo pismo ministra predsjednika, bilo moje riječi, kakogod bile one neposredne i otvorene, sklonuti Hitlera na oklijevanje. Osjećao sam, da je ruski pakt, po njegovu mišljenju, stvorio situaciju, koja je bila povoljna za njegove planove, i bio sam uvjeren, da je njegova odluka bila već definitivna. Premda je govorio o svojim umjetničkim sklonostima i o čežnji da ih zadovolji, stekao sam dojam, da je kaplar iz posljednjeg rata bio još više željan da dokaže, šta sve može učiniti kao osvajački generalisimus u budućem ratu.

33. Unatoč svemu tome posjeta u Berchtesgadenu mogla je ipak odgoditi nesreću za tjedan dana. Von Ribbentrop je doletio natrag u Njemačku s potpisanim rusko-njemačkim sporazumom, a Hitler se vratio u Berlin u noći 24. kolovoza. Imam razloga da vjerujem — premda to ne mogu potvrditi — da je nalog njemačkoj vojsci za upad u Poljsku bio izdan za noć od 25. na 26. kolovoza. Inače je teško

naći opravdanje za različite naredbe i odredbe, koje su stupile na snagu 26. i 27. kolovoza. Tokom poslije podneva 25. kolovoza sve su telefonske veze između Berlina i Londona i Pariza bile neočekivano prekinute kroz nekoliko sati. Proslava u Tannenbergu otkazana je 26., a stranački kongres u Nürnbergu 27. kolovoza. Svima pomorskim, vojnim i zračnim atašejima u Berlinu bila je uskraćena dozvola, da napuste grad bez prethodne dozvole ministarstva rata. Svi su njemački aerodromi bili od tog dana zatvoreni, a čitava je Njemačka postala zabranjena zona za svu avijaciju, osim za redovite civilne linije. Sva je unutrašnja njemačka zračna služba bila isto tako obustavljena. Šta više, od 27. je stupio na snagu sistem ograničenja živežnih namirnica i druge robe u čitavoj Njemčkoj. Da su ove posljednje i — za javnost — nepovoljne mjere imale biti primijenjene prije, nego što izbije rat, jedva se može rastumačiti, osim pod predpostavkom, da je rat stvarno imao otpočeti 26. kolovoza.

34. Možda je, tako se meni čini, Hitler zbog pisma ministra predsjednika oklijevao i opozvao naloge, dane vojsci, dok je ostale odredbe bilo dopušteno, da se nesmetano provedu. No njega nije zadržavala strahota rata. On je imao neograničeno povjerenje u veličanstvenu snagu vojske i avijacije, koju je on obnovio, i sigurno nije bio protiv toga, da ih stavi u iskušenje, u koliko se to tiče Poljske. Za dva mjeseca, rekao mi je, rat će na istoku biti završen, a onda će on, dodao je, baciti 160 divizija protiv zapadne fronte, ako Engleska bude tako nerazumna, da se usprotivi njegovim planovima. Njegovo je oklijevanje više bilo prouzrokovano posljednjim naporom, da odvoji Britaniju od Poljske. Bilo kako mu drago, oko 12.45 sati 25. kolovoza primio sam poruku, u kojoj mi se javlja, da me Hitler želi primiti u kancelarstvu u 1.30 poslije podne. Na ovom mi je sa-

stanku predao verbalno saopćenje, koje je zabilježeno u Plavoj Knjizi.

To saopćenje glasi:

„Rat može koristiti samo Njemačkoj“ zato ga se ona i ne boji

DOPUNA SAOPĆENJA NJEMAČKOG KANCELARA BRITANSKOM AMBASADORU, OD 25. KOLOVOZA 1939.

»U uvodu mi je Führer izjavio, da je britanski poklisar na svršetku posljednjeg razgovora izrazio nadu, kako je, unatoč svemu, sporazum između Njemačke i Engleske još moguć. On (Führer) zbog toga je još jedamput razmislio čitavu stvar i želi poduzeti korak prema Engleskoj, koji će biti isto tako odlučan kao i korak prema Rusiji, koji je doveo do sadašnjeg sporazuma. Jučerašnja sjednica Donjeg doma i govori Chamberlaina i lorda Halifaxa također su potaknuli Führera, da još jedamput govori s britanskim ambasadorom. Tvrdnja, da Njemačka teži za tim, da osvoji svijet, smiješna je. Britanski imperij obuhvata 40 milijuna četvornih kilometara, Rusija 19 mil. čet. km., Amerika 9.5 čet. km., dok Njemačka zauzima manje od 600.000 čet. km. Posve je jasno, tko je onaj, tko želi vladati svijetom.

»Führer podnosi slijedeće saopćenje britanskom ambasadoru:

»1. Sadašnje poljske provokacije postale su nepodnosive. Ne mijenja ništa na stvari, tko je odgovoran. Ako poljska vlada poriče odgovornost, to samo pokazuje, da ona ni sama više ne posjeduje nikakva utjecaja na svoje podređene vojne vlasti. Tokom prošle noći zbio se još 21 novi sukob na granici; na njemačkoj je strani zadržana najveća disciplina. Svi su incidenti bili provocirani s poljske strane. Nadalje, pucalo se na trgovačke avione. Ako poljska vlada tvrdi, da ona nije odgovorna, to pokazuje, da ona više nije u stanju da kontrolira svoj vlastiti narod.

»2. Njemačka je pod svim okolnostima odlučila da dokine ove makedonske prilike na svojoj istočnoj granici i da učini to u interesu mira i reda, pa čak i u interesu evropskog mira.

»3. Problem Danziga i Koridora mora biti riješen. — Britanski ministar predsjednik je održao govor, koji nije bio ni najmanje sračunat, da dovede do bilo kakve promjene njemačkog držanja. Štaviše posljedica ovoga govora može biti krvavi i ne proračunani rat između Njemačke i Engleske. Takav bi rat bio krvaviji od onoga 1914 do 1918. U suprotnosti s posljednjim ratom, Njemačka se više ne bi trebala boriti na dvije fronte. Sporazum s Rusijom je bezuvjetan i znači promjenu u vanjskoj politici Reicha, koja će trajati vrlo dugo vremena. Rusija i Njemačka ne će nikada više pograbiti za oružje jedna protiv druge. Nezavisno od toga, sporazum, koji je zaključen s Rusijom, osigurat će isto tako Njemačku i ekonomski za najduži mogući period rata.

»Führer je uvijek želio anglo-njemački sporazum. Rat između Engleske i Njemačke u najboljem slučaju može donijeti neke koristi Njemačkoj, ali nikakve Engleskoj.

»Führer je izjavio, da njemačko-poljski problem mora biti riješen i bit će riješen. On je ipak spreman i odlučan nakon rješenja ovog problema prići Engleskoj još jedamput sa široko promišljenom ponudom. On je čovjek velikih odluka, te će i u ovom slučaju moći da bude velik u svom djelovanju. On prihvaća britanski imperij, spreman se je lično obavezati za njegov trajni opstanak i staviti mu na raspolaganje moć njemačkog Reicha, ako:

»1. Njegovi kolonijalni zahtjevi, koji su ograničeni, i o kojima se može raspravljati miroljubivim metodama, budu ispunjeni, te je u ovom slučaju spreman da utvrdi najdužu vremensku granicu.

»2. Njegove se obaveze prema Italiji ne mijenjaju; drugim riječima, on ne zahtijeva, da Engleska napusti svoje obaveze prema Francuskoj, a isto tako on sa svoje strane ne može povući svoje obaveze prema Italiji.

»3. On isto tako želi podvući neopozivu odluku Njemačke, da se nikada više ne upusti u konflikt s Rusijom. Führer je spreman da zaključi sporazume s Engleskom, koji će, kako je već naglašeno, ne samo garantirati opstanak britanskog imperija pod svim okolnostima, u koliko je to u vezi s Njemačkom, nego isto tako, ako bude potrebno, dati garanciju njemačke pomoći britanskom imperiju bez obzira, gdje bi ta pomoć bila potrebna. Führer bi tada bio spreman i na to, da prihvati jedno razumno ograničenje naoružanja, koje bi odgovaralo novom političkom položaju i koje bi bilo ekonomski podnosivo. Konačno, Führer je ponovio svoje uvjeravanje, da se ne interesira za zapadne probleme i da promjena granice na zapadu ne dolazi u obzir. Zapadne utvrde, koje su podignute troškom mnogih milijardi, predstavljaju konačnu granicu Reicha na zapadu.

»Ako britanska vlada uzme u obzir ove ideje, to će biti od ogromne koristi za Njemačku, ali i za britanski imperij. Ako ih ona odbije, onda će biti rat. U nikojem slučaju Velika Britanija ne će izaći jača; to je dokazao prošli rat.

»Führer ponavlja da je on čovjek odluka ad infinitum, koje bi ga obvezivale, i da je ovo njegova posljednja ponuda. Neposredno nakon rješenja njemačko-poljskog pitanja, on bi prišao britanskoj vladi sa ponudom.«

35. Ukratko, prijedlozi A. Hitlera u ovom saopćenju obrađuju dvije grupe pitanja: a) potreba, da se smjesta napravi sporazum u sporu između Njemačke i Poljske i b) eventualna ponuda prijateljstva ili saveza između Njemačke i Velike Britanije. Moj razgovor s Hitlerom, pri kojemu su bili prisutni i von Ribbentrop i dr. Schacht, trajao je ovom prilikom preko jednog sata. Kancelar je govorio mirno i očigledno iskreno. Opisivao je svoje prijedloge kao posljednji napor, za volju savjesti, da se osiguraju dobri odnosi s Velikom Britanijom, i predložio je, da ja s njima odputujem aeroplanom u London. Rekao sam mu, da osjećam, iako sam potpuno spreman da uzmem u obzir taj put, da mi je dužnost, da mu sasvim jasno kažem, da moja zemlja ne može povući svoju riječ danu Poljskoj i da, kolikogod nam je stalo do boljeg sporazuma s Njemačkom, ne bismo ga nikad mogli postići, osim na bazi sporazuma, što smo ga zaključili s Poljskom.

36. Ma kakav bio skriveni motiv ove finalne geste od strane kancelara, ona je ipak bila takva, da se nije mogla ignorirati. S dopuštenjem vlade sam odletio u London rano slijedećeg jutra (26. kolovoza) na njemačkom avionu, koji mi je ljubazno stavljen na raspoloženje. Dva je dana provela britanska vlada u najpotpunijem i najbrižljivijem razmatranju poruke g. Hitlera, i u podne 28. kolovoza ja sam doletio natrag u Berlin s odgovorom vlade.

London: pregovori, a ne oružje

ODGOVOR BRITANSKE VLADE OD 28. KOLOVOZA 1939. NA SAOPĆENJE NJEMAČKOG KANCELARA OD 23. i 25. KOLOVOZA

1. Britanska je vlada primila poruku, koju joj je uputio njemački kancelar preko engleskog ambasadora u Berlinu i razmotrila ju je s dužnom pažnjom.

Ona uzima na znanje kancelarovu želju, da prijateljstvo učini bazom za odnose između Njemačke i Britanskog imperija i potpuno dijeli tu želju. Ona zajedno s njim vjeruje, ako se uzmogne uspostaviti potpuni i trajni sporazum između dviju zemalja, da će on donijeti neizrecivi blagoslov za oba naroda.

2. Kancelarova poruka obrađuje dvije grupe pitanja: ona pitanja, o kojima se sada vodi spor između Njemačke i Poljske, i ona, koja se odnose na konačne odnose između Njemačke i Velike Britanije. U vezi s ovim posljednjima, britanska vlada primjećuje, da je njemački kancelar naveo stanovite

prijedloge, koje je pod stanovitim uvjetima pripravan podnijeti britanskoj vladi u cilju zaključenja općeg sporazuma. Ovi su prijedlozi naravno izneseni u veoma općenitom obliku i zahtijevaju točniju definiciju, ali, vlada Vel. Britanije potpuno je spremna da ih uzme uz stanovite dodatke kao predmete za diskusiju, i spremna je, ako se razlike između Njemačke i Poljske na miran način usklade, započeti takve razgovore, čim to praktički bude moguće, s iskrenom željom, da se postigne sporazum.

3. Uvjet, koji postavlja njemački kancelar, jest, da se najprije mora riješiti spor između Njemačke i Poljske. U tom je pogledu engleska vlada potpuno istog mišljenja. Ipak sve ovisi o prirodi toga rješenja i o m e t o d i, kojom će ono biti postignuto. O tim točkama, čiju važnost kancelar ne može a da ne uzme u obzir, njegova poruka ništa ne govori, ali britanska vlada osjeća, da mora istaknuti, da je sporazum bitan, da bi postigli daljnji uspjesi. Njemačka i o tome bitan, da bi se postigli daljnji uspjesi. Njemačka vlada mora biti svijesna, da engleska vlada ima prema Poljskoj obaveze, kojima je vezana i koje ona kani poštivati. Ona ne može ni zbog kakve koristi, koje bi bile ponuđene Vel. Britaniji, pristati na jedan sporazum, koji bi ugrozio nezavisnost države, kojoj je ona dala svoju garanciju.

4. Po mišljenju engleske vlade razumno rješenje spora između Njemačke i Poljske može se postići sporazumom između dviju zemalja, na bazi, koja bi uključivala, da se sačuvaju bitni interesi Poljske. Ona podsjeća, da je u svom govoru od 28. travnja ove godine njemački kancelar priznao važnost ovih interesa za Poljsku.

Ali, kako je već istakao ministar predsjednik u svom pismu njemačkom kancelaru od 22. kolovoza, engleska vlada smatra bitnim za uspjeh razgovora, koji bi prethodili sporazumu, da se ima unaprijed utvrditi, da bi svaki polučeni sporazum bio garantiran od drugih sila. Britanska vlada bila bi spremna, ako se to bude željelo, da pridonese svoj udio za djelotvorno funkcioniranje takve garancije.

Po mišljenju britanske vlade slijedi, da bi naredni korak imao biti započimanje direktnih razgovora između njemačke i poljske vlade na bazi, koja bi uključivala gore iznesene principe, naime da se sačuvaju bitni poljski interesi i osigura sporazum jednom međunarodnom garancijom.

Vlada je isto tako primila definitivno uvjerenje od poljske vlade, da je ova pripravna da stupi u razgovore na ovoj bazi, i britanska se vlada nada, da će se i njemačka vlada sa svoje strane s ovime složiti.

Ako ovakva diskusija — kao što se engleska vlada nada — dovede do sporazuma, bit će otvoren put za pregovore tog šireg i potpunijeg sporazuma između Vel. Britanije i Njemačke, koji žele obje zemlje.

5. Britanska se vlada slaže s njemačkim kancelarom, da jedna od glavnih opasnosti u njemačko-poljskom položaju proizlazi iz izvještaja, koji se odnose na postupak s manjinama. Sadašnje stanje napetosti s uzajamnim pograničnim incidentima, vijesti o zlostavljanju i raspaljiva propaganda predstavljaju stalnu opasnost za mir. Očigledno je predmet od najveće hitnosti, da se brzo i odlučno spriječe svi takvi incidenti i da se ne dopusti, da kolaju neprovjerene vijesti, da se tako dobije vremena bez provokacija sa bilo koje strane, da se potpuno ispitaju mogućnosti sporazuma. Engleska vlada je uvjerena, da su obje odnosne vlade potpuno svijesne ove potrebe.

6. Britanska vlada dovoljno je rekla, da objasni svoj odnos u posebnom problemu, o kojemu se radi između Njemačke i Poljske. Ona vjeruje, da njemački kancelar ne će vjerovati, da engleskoj vladi nije stalo, zbog toga što je savjesna u pogledu svojih obaveza prema Poljskoj, da upotrebi sav svoj utjecaj, da pomogne rješenje, koje se može preporučiti i Njemačkoj i Poljskoj.

Takvo se rješenje ima postići ne samo zbog razloga, koji neposredno proizlaze iz samog rješenja, nego i zbog širih prijedloga, o kojima je njemački kancelar govorio s tolikim uvjeravanjem.

7. Nije potrebno, da se u ovom odgovoru naglašava prednost miroljubivog rješenja pred odlukom, da se pitanja, koja su na dnevnom redu, rješavaju silom oružja. Posljedice

odluke, da se upotrebi sila, jasno su izložene u pismu ministra predsjednika njemačkom kancelaru od 22. kolovoza, i britanska vlada ne sumnja, da ih kancelar priznaje isto tako u potpunosti, kao i ona sama.

S druge strane britanska vlada, uzimajući s interesom na znanje primjedbu njemačkog kancelara u poruci, koja se sada nalazi u razmatranju, primjedbu o ograničenju naoružanja, vjeruje, da se sa sigurnošću može računati na potporu svijeta, ako se poluči miroljubivo rješenje, u pogledu praktičnih mjera, koje će omogućiti, da se prelaz iz pripreme za rat u normalnu djelatnost mirnodobskog prometa glatko i sigurno izvede.

8. Pravedno rješenje ovih pitanja između Njemačke i Poljske može otvoriti put k svjetskom miru. Neuspjeh na tom putu razorio bi nade u bolji sporazum između Njemačke i Velike Britanije, doveo bi obje zemlje u sukob i vrlo bi lako mogao uvaliti čitav svijet u rat. Takav ishod predstavljao bi nesreću, kojoj nema primjera u historiji.

U ovom se odgovoru dakle potvrđuju obaveze britanske vlade prema Poljskoj i izjavljuje, da je poljska vlada spremna da stupi u pregovore s njemačkom vladom za razumno rješenje spornog problema na bazi, da se sačuvaju bitni poljski interesi kao i da se postigne jedna međunarodna garancija za sporazum, koji bude postignut. Britanska vlada s time u vezi predlaže, da slijedeći korak ima biti započimanje direktnih razgovora između poljske i njemačke vlade na toj bazi i da se smjesta imadu poduzeti koraci, kako bi se ublažila napetost u stvari postupka s manjinama. Štaviše, britanska vlada se obvezuje, da će upotrebiti sav svoj uticaj, da se postigne rješenje, koje bi bilo zadovoljavajuće za obje strane i koje bi, kako se ona nada, pripremilo put za pregovore šireg i potpunijeg sporazuma između Velike Britanije i Njemačke, što ga obje zemlje žele. Konačno, nakon jedne opaske u pogledu ograničenja

naoružanja, britanska vlada ističe, da, dok bi pravedno rješenje poljskog pitanja moglo otvoriti put k svjetskom miru, neuspjeh u tom pogledu konačno bi razorio nade u bolji sporazum između naših zemalja i mogao strovaliti čitav svijet u rat.

37. Prije nego što nastavim opisivanje događaja poslije svog povratka u Berlin na večer 28. kolovoza, potrebno je dati kratak prikaz o onome, što se dogodilo nakon mog sastanka s kancelarom u 1.30 dne 25. kolovoza. U 5 sati poslije podne toga dana primio je Hitler francuskog ambasadora i predao mu jedno pismo, da ga uputi Daladieru. Njegov opći smisao bio je prijedlog Fancuskoj, s kojom Njemačka, kako se isticalo, nema nikakva spora, da se sustegne od daljnjeg podupiranja Poljske. Francuska je vlada na ovo pismo dala dostojan odgovor, koji je bio objavljen 27. kolovoza. U to su vrijeme papa i predsjednik Sjedinjenih Država objavili apele za mir na njemačku i poljsku vladu, kao i na druge sile. Premda je poljska vlada na njih povoljno odgovorila, Njemačka ih je jedva uzela u obzir.

Što je najviše razdražilo Hitlera?

38. Na večer 25. kolovoza potpisan je u Londonu *englesko-poljski pakt.* Iako se o njemu pregovaralo već nekoliko mjeseci, njegovo je potpisivanje jako razdražilo Hitlera, koji je u prvom času bio sklon da ga smatra odgovorom britanske vlade na poruku, koju joj je on uputio. Njegov brzi odgovor bio je objava, u jutro 26. kolovoza, da je Forster imenovan poglavarom (Reichsoberhaupt) države Danzig. U isto je vrijeme njemačka koncentracija protiv Poljske počela dosizati svoj konačni stadij.

39. Iza toga je vladalo dvodnevno zatišje u iščekivanju mog povratka u Njemačku s odgovorom naše vlade. Otputovao sam iz Londona 28. kolovoza u 5 sati poslije podne, a u 10.30 na večer primio me je kancelar Hitler u kancelarstvu, gdje sam mu izručio odgovor zajedno s njemačkim prijevodom.

40. Ovom prilikom Hitler je bio ponovno ljubazan i umjeren, i izgledalo je, da nije bio nezadovoljan s odgovorom, koji sam mu donio. Primijetio je ipak, da ga mora pomno proučiti i da će mi slijedećeg dana dati pismeni odgovor. Ja sam vladi poslao potpun izvještaj svog razgovora s kancelarom iste noći.

VRIJEDI LI ZADANA RIJEČ?

BRZOJAVNI IZVJEŠTAJ AMBASADORA HENDERSONA LORDU HALIFAXU.

28. kolovoza 1939.

1. Posjetio sam kancelara večeras u 10.30. Pozvao me je, da dođem u 10 na večer, ali sam poručio, da ne mogu prirediti prijevod prije još jednog sata. Von Ribbentrop bio je prisutan, a također i dr. Smidt. Razgovor je potrajao sat i četvrt.

2. G. Hitler je započeo č i t a n j e m njemačkog prijevoda. Kada je završio, rekoh, da bih želio učiniti izvjesne opaske prema bilješkama, koje sam napravio u razgovorima s ministrom predsjednikom i ministrom vanjskih poslova. Ponajprije sam želio reći, da mi u Engleskoj smatramo apsurdnim, da njemačka vlada misli, da može pretpostaviti, da politika Britanije ide za uništenjem Njemačke. Mi ne manje čudnim držimo, da bi itko u Njemačkoj i za časak mogao dvojiti, da se mi ne ćemo boriti za Poljsku, ako njezina nezavisnost ili životni interesi budu ugroženi.

3. Naša riječ je naša riječ, i mi je nismo nikada i ne ćemo je nikada prekršiti. U prijašnjim vremenima riječ je Njemačke imala istu vrijednost. Citirao sam stavak iz jedne njemačke knjige (koju je Hitler bio pročitao) o govoru maršala Blüchera svojim četama, kada je hitao u pomoć Wellingtonu kod Waterloo-a: »Naprijed, djeco moja, zadao sam svoju riječ bratu Wellingtonu, a vi ne možete željeti, da je prekršim.«

4. Hitler me je odmah prekinuo, s primjedbom, da su stvari drukčije stajale prije 125 godina. Rekao sam, da nije tako, u koliko se tiče Engleske. On želi, rekoh, britansko prijateljstvo. Kakvu bi on vrijednost mogao polagati u naše prijateljstvo, kad bi ga mi započeli s nevjerom prema jednom prijatelju? Ma što neki ljudi govorili, britanski narod iskreno želi sporazum s Njemačkom, a nitko to ne želi više od ministra predsjednika. (Von Ribbentrop je primijetio, da mu je Chamberlain jedamput rekao, da je to njegova najveća želja). Danas je čitava britanska javnost iza ministra predsjednika. Posljednje glasovanje u Donjem domu nepobitan je dokaz te činjenice. Ministar predsjednik može provesti svoju politiku sporazuma, ako, ali samo ako Hitler bude spreman na suradnju. Apsolutno nema istine u ideji, koja se katkada podržava u Njemačkoj, da je britanski kabinet nesložan ili da zemlja nije jednodušna. Radi se o sada ili nikada, a to ovisi o Hitleru. Ako je on spreman da žrtvuje taj sporazum zato, da bi najavio rat ili neumjerene zahtjeve prema Poljskoj, odgovornost pada na njega. Mi nudimo prijateljstvo, ali samo na temelju jednog miroljubivog i slobodno zaključenog rješenja poljskog pitanja.

5. Hitler je odgovorio, da bi on bio voljan pregovarati, kada bi postojala jedna poljska vlada, koja bi bila spremna da bude razumna i koja bi stvarno kontrolirala zemlju. Pričao je na dugo i široko o zlodjelima Poljaka, podsjećao na svoju plemenitu ponudu u ožujku o. g., rekao, da ona ne može biti obnovljena, i tvrdio, da ga ništa drugo ne može zadovoljiti osim povratka Danziga i čitavog Koridora zajedno s ispravcima u Šleskoj, gdje je 90% pučanstva glaso-

valo za Njemačku u plebiscitu poslije rata, ali gdje su radi posljedice Haller—Korfantijeva puča Poljaci ugrabili i ono, što je plebiscitna komisija odobrila.

SJEĆAJUĆI SE ISKUSTVA SA ČEHOSLOVAČKOM:

Engleska ne će vršiti pritisak i na Poljsku

6. Rekao sam Hitleru, da mora birati između Engleske i Poljske. Ako postavi neumjerene zahtjeve, onda nema nade u mirno rješenje. Koridor je nastanjen gotovo sasvim Poljacima. Ovdje me je Hitler prekinuo primijetivši, da je to istina samo zbog toga, što je jedan milijun Nijemaca protjeran poslije rata iz tog područja. Ponovno sam rekao, da izbor pripada njemu. On je ponudio u ožujku koridor kroz Koridor, a ja mu moram pošteno reći, da išta više od toga, ako i to, nema nade da bude prihvaćeno. Molio sam ga vrlo ozbiljno, da razmisli prije nego što podigne svoju cijenu. Rekao je, da je njegova prvobitna ponuda bila prezirno od bijena i da je on ne će ponoviti.

Primijetio sam, da je ta ponuda bila učinjena u obliku diktata i da u tome leži sva razlika.

7. Hitler je nastavio s tvrdnjama, da Poljska ne može nikad biti umjerena: ona da ima iza sebe Englesku i Francusku, te da si utvara, da će, ako i bude potučena, kasnije dobiti natrag, zahvaljujući njihovoj pomoći, više nego što može izgubiti. Govorio je o uništenju Poljske. Rekoh, da me to podsjeća na sličan razgovor prošle godine o uništenju Čeha. On mi odgovori, da smo mi nesposobni da nagovorimo Poljsku, da bude razumna. Rekoh, da upravo zbog toga, što se *sjećamo iskustva Čehoslovačke iz prošle godine, oklijevamo danas, da predaleko tjeramo Poljsku.* Unatoč tome mi sebi pridržavamo pravo, da stvorimo svoj vlastiti sud o onome, što jest ili što nije razumno, u koliko se tiče Poljske ili Njemačke. U tom pogledu držimo slobodne ruke.

8. Općenito govoreći, Hitler je nastavio guslati o Poljskoj, a ja sam isto tako uporno nastavio govoriti Hitleru, da ima birati između prijateljstva s Engleskom, koje mu mi nudimo, i pretjeranih zahtjeva Poljskoj, koji bi dokrajčili sve nade u britansko prijateljstvo. Ako želimo doći do sporazuma, to traži žrtve s naše strane. Ako on nije spreman da podnese žrtve sa svoje strane, onda se ništa ne može učiniti. Hitler reče, da on mora zadovoljiti zahtjeve svoga naroda, da je njegova *vojska spremna i željna boja,* da je narod ujedinjen iza njega i da on ne može dalje podnositi zlostavljanja Nijemaca u Poljskoj, i t. d.

9. Nije potrebno, da podsjetim na detalje dugog i ozbiljnog razgovora, tokom kojega je bila samo jedna zgoda, u kojoj je Hitler postao jako uzbuđen; to je bilo onda, kada sam primijetio, da se ne radi o Danzigu i Koridoru, nego o našoj odluci, da se silom odupremo sili. To je izazvalo čitavu tiradu o Porajnju, Austriji i Sudetima i o miroljubivom spajanju tih krajeva s Njemačkom. Isto tako mi je zamjerio moje primjedbe u pogledu 15. ožujka.

10. Na kraju sam mu postavio dva otvorena pitanja: Da li je on voljan da pregovara izravno s Poljacima i da li je pripravan da raspravi pitanje izmjene pučanstva? U pogledu ovog posljednjeg pitanja on je odgovorio afirmativno (premda ne sumnjam, da je u isto vrijeme mislio i na ispravak granica). U pogledu prvoga rekao je, da mi ne može odgovoriti, dok odgovor britanske vlade ne podvrgne pomnom ispitivanju, kakvo takav dokumenat i zaslužuje. S tim u vezi okrenuo se von Ribbentropu i rekao: »Moramo pozvati maršala Göringa, da to s njim raspravimo.«

11. Konačno sam mu svečano ponovio glavni ton čitavog razgovora, u toliko, u koliko se mene tiče, naime da stoji do njega, da li više voli jednostrano rješenje, koje bi značilo rat sa Poljskom, ili britansko prijateljstvo. Ako je spreman da plati cijenu za to prijateljstvo plemenitom gestom prema Poljskoj, on jednim potezom može u svoju korist promijeniti cjelokupno javno mišljenje ne samo u Engleskoj,

nego i u svijetu. Nisam u njemu ostavio nikakve sumnje u tom pogledu, kakva će biti alternativa, niti je on to poricao.

12. Na kraju me von Ribbentrop upitao, da li bih mogao garantirati, da će ministar predsjednik povesti sa sobom zemlju u politici prijateljstva prema Njemačkoj. Rekao sam, da ne postoji nikakva sumnja, da će to on i moći pod uvjetom, da Njemačka bude s njim suradivala. Hitler me upita, da li bi Engleska bila voljna da prihvati savez s Njemačkom. Rekoˇ, govoreći lično, da ne isključujem takvu mogućnost, pod uvjetom, da bude opravdana razvojem događaja.

13. Razgovor je bio vođen u posvema prijateljskoj atmosferi, usprkos apsolutnoj postojanosti na obim stranama. Općenito stanovište Hitlera je bilo, da mi ne može dati nikakav stvarni odgovor, dok pomno ne prouči odgovor naše vlade. Rekoše, da će mi sutra u utorak dati pismeni odgovor. Odgovorio sam mu, da sam posve spreman čekati. No on je odvratio, da sada nema vremena za čekanje.

14. Nisam govorio o pitanju primirja. Potaknut ću tu točku sutra, ako njegov odgovor pruži ma kakvu realnu podlogu za nadu, da je spreman, da se odrekne rata za ljubav sporazuma s Velikom Britanijom.

REČENICA ŠTO ZVUČI KAO ULTIMATUM

41. Spomenut ću uzgred, da ni te večeri kao i slijedeće večeri, kad sam ponovno posjetio g. Hitlera i kada mi je bio uručen njegov odgovor, ništa nije bilo propušteno, da se podvuče svečanost momenta. Brojno ali sasvim bezizražajno mnoštvo čekalo je pred kancelarstvom, a počasna straža očekivala me je u dvorištu glavnog ulaza. Obzirom na ono, što se protivno tome govorilo, želim ovdje posvjedočiti činjenicu, da smo za čitavo vrijeme tih mučnih nedjelja i ja i moje osoblje bili primani uvijek s najvećom udvornošću i uglađenošću od svih Nijemaca, osim jednom prigodom, o kojoj ću govoriti kasnije.

42. Obavještenje, poput onog koje sam dobio tečajem 29. kolovoza, imalo je svrhu, da se prikaže atmosfera kao povoljna i nagovijesti spremnost Hitlerova, da otvori izravne pregovore s Poljacima. Zbog toga sam bio nekako razočaran, kad sam, pozvan u kancelarstvo u 7.15 te večeri zatekao kancelara u daleko manje umjerenom raspoloženju nego prošle večeri. Njemačka podnevna štampa javljala je o navodnom ubijstvu šestorice Nijemaca u Poljskoj, a ova priča, koju su po svoj prilici izmislili ekstremisti u strahu, da Hitler ne počne popuštati, zajedno s vijestima o poljskoj općoj mobilizaciji, vjerojatno ga je uzbudila. Osjećao sam u svakom slučaju jasno nepopustljivije držanje sa strane kancelara Hitlera, kad mi je predao svoj odgovor. Pročitao sam ga pažljivo i premda je u njemu bio ponovljen njegov zahtjev za čitavim Koridorom i Danzigom, nisam ništa primijetio, sve dok nisam došao do stavke na kraju, u kojoj je, nakon mrzovoljnog pristanka na izravne pregovore s Poljskom, koji je imao poslužiti jedino kao dokaz njemačke iskrenosti u njezinoj želji za trajnim prijateljstvom s Velikom Britanijom, stajalo, da »Njemačka vlada računa na dolazak jednog poljskog delegata u Berlin s punim ovlastima tokom slijedećeg dana, u srijedu 30. kolovoza.« Upozorio sam kancelara Hitlera, da ova rečenica vrlo mnogo zvuči poput ultimatuma (»hatte den Klang eines Ultimatums«). To je žestoko i gorljivo poricao sam Hitler, a potpomagao ga je u tom i von Ribbentrop. Prema Hitlerovom mišljenju ova rečenica jedino naglašava hitnost momenta, ne samo zbog opasnosti incidenata, kada dvije mobilizirane armije stoje jedna drugoj nasuprot, nego i kada Nijemce masakriraju u Poljskoj. U vezi s ovim posljednjim, kancelar je istakao, da ja ne vodim brigu, koliko je Nijemaca poklano u Poljskoj. Ovo bezrazložno negiranje humanosti britanske vlade i moje vlastite izazvalo je vatrenu rep-

liku s moje strane, i ostatak je razgovora imao donekle buran karakter.

43. Razgovor je međutim završen kratkim i po mom mišljenju sasvim poštenim govorom od strane kancelara Hitlera o iskrenosti njegovih stalnih nastojanja, da zadobije britansko prijateljstvo, o njegovu respektu prema Britanskom imperiju i o njegovoj simpatiji prema Englezima uopće.

Paradoksi Hitlerova karaktera

44. Želio bih ovdje istaknuti, mimogred ali odlučno, da je Hitlerovo neprestano ponavljanje njegove želje za dobrim odnosima s Velikom Britanijom bilo nesumnjivo rezultat iskrenog uvjerenja. Hitler će biti privlačiva studija budućim historičarima i biografima s psihološkim sklonostima.

Posve će različita tumačenja biti postavljana, a nije sada ni mjesto ni vrijeme, da se u ovom izvještaju na dugo komentira ta strana Hitlerova mentaliteta i karaktera. Ali u njemu se združuje, a po mom mišljenju to je kod većine Nijemaca, *divljenje za britansku rasu sa zavišću zbog njezinih uspjeha i mržnjom zbog njezina protivljenja pretjeranim njemačkim aspiracijama.* Nije pretjerano reći, da je on marljivo udvarao Velikoj Britaniji i kao predstavnici aristokratske i najuspjelije rase među nordijskim rasama, i kao zemlji, koja je predstavljala jedinu ozbiljno opasnu zapreku njegovim vlastitim dalekosežnim planovima o njemačkoj prevlasti u Evropi. To se jasno vidi u »Mein Kampfu« i unatoč onome, što je on smatrao neprestanim odbijanjima, koje je primao sa britanske strane, on je ustrajao u svojim naporima sve do posljednjeg časa. Geniji su čudna bića, a Hitler, među drugim parodoksima,

predstavlja mješavinu dalekovidne proračunanosti i silovitog naglog reagiranja, izazvanog srdžbom. Kombinacije su ga gonile, da traži prijateljstvo Velike Britanije, a njegova silovitost ga je konačno potjerala u rat s njom. Šta više, on je uvjeren, da je njegova srdžba potpuno opravdana. On

nije uspio shvatiti, zašto je njegova militarističko-politička tiranija mrska britanskim idealima individualne i nacionalne slobode ili zašto se njemu ne dopušta, da ima slobodne ruke u srednjoj i istočnoj Evropi, da podvrgne manje, i kako ih on smatra, inferiorne narode superiornoj njemačkoj upravi i kulturi. Vjerovao je, da može kupiti britansku privolu

za svoje dalekosežne planove ponudom saveza i garancijâ za britanski imperij. Ovakva privola bila je neophodna za uspjeh njegovih ambicija, i on je bez prestanka radio, da si je osigura. Njegova je velika pogreška bila potpuna nesposobnost, da shvati prirođeni britanski smisao moralnosti, humanosti i slobode.

45. Potrebno je ovdje spomenuti, da je zaključni stavak kancelarova odgovora britanskoj vladi sadržavao jednu izjavu u tom smislu, da će njemačka vlada smjesta izraditi prijedloge za rješenje poljskog pitanja, koje bi, ako to bude moguće, stavila na raspolaganje britanskoj vladi, prije dolaska poljskog pregovarača.

46. Smjesta sam telegrafirao ministarstvu vanjskih poslova u Londonu tekst ove njemačke note, koja glasi:

Preostaju još dani, možda samo sati

ODGOVOR NJEMAČKOG KANCELARA NA SAOPĆENJE BRITANSKE VLADE.

Ovaj odgovor predao je Hitler ambasadoru Hendersonu na večer 29. kolovoza 1939.

Britanski ambasador u Berlinu predao je britanskoj vladi prijedloge, koje sam smatrao potrebnim učiniti iz slijedećih razloga:

1. Da još jedamput dadem izraza volji vlade Reicha za iskrenim englesko-njemačkim sporazumom, suradnjom i prijateljstvom;

2. da ne ostavim mjesta sumnji o tome, da takav sporazum ne može biti kupljen pod cijenu napuštanja vitalnih njemačkih interesa, a kamo li povlačenja zahtjeva, koji se temelje isto toliko na općoj čovječanskoj pravdi, koliko i na nacionalnom dostojanstvu i časti našega naroda.

Njemačka vlada sa zadovoljstvom uzima na znanje iz odgovora britanske vlade i iz usmenih tumačenja, koja je dao britanski ambasador, da je britanska vlada sa svoje strane isto tako pripravna da poboljša odnose između Njemačke i Engleske, te da ih razvije i proširi u smislu njemačkog prijedloga.

S tim u vezi, britanska je vlada jednako osvjedočena, da je uklanjanje njemačko-poljske napetosti, koja je postala nepodnosiva, preduvjet za ostvarenje ove nade.

Od jeseni prošle godine, a posljednji put u ožujku 1939, bili su podneseni poljskoj vladi i usmeno i pismeno prijedlozi, koji su, uzimajući u obzir prijateljstvo, koje je tada postojalo između Njemačke i Poljske, pružali mogućnost rješenja spornih pitanja, koje bi bilo prihvatljivo za obje strane. Britanska vlada zna, da je poljska vlada smatrala za shodno u mjesecu ožujku, da konačno odbije ove prijedloge. U isto je

vrijeme ona upotrijebila ovo odbijanje kao izliku ili kao priliku za poduzimanje vojničkih mjera, koje su se od tada neprestano pojačavale. Već sredinom prošlog mjeseca Poljska se stvarno nalazila u stanju mobilizacije. To je bilo popraćeno brojnim sukobima u slobodnom gradu Danzigu radi huškanja poljskih vlasti; prijeteći zahtjevi ultimativne prirode, razlikujući se samo u stepenu, bili su upućivani tome gradu. Zatvaranje granica, ponajprije u obliku carinsko-političke mjere, ali kasnije prošireno i u vojničkom smislu, pogađajući i promet i komunikacije, bilo je nametnuto sa svrhom, da se politički iscrpi i ekonomski uništi ovaj njemački grad.

Tome su bila dodana barbarska djela zlostavljanja, koja vape do nebesa, i druge vrste progona velike njemačke nacionalne grupe u Poljskoj, koje su slijedila čak i ubijstva mnogih njemačkih državljana ili njihovo prisilno uklanjanje pod najokrutnijim prilikama. Ovakvo stanje stvari je nepodnosivo za jednu veliku silu. Ono je sada prisililo Njemačku, nakon što je ona mjesecima stajala kao pasivan promatrač, da sa svoje strane poduzme potrebne korake, da bi sačuvala opravdane njemačke interese. I zaista, njemačka vlada ne može drugo, nego uvjeriti britansku vladu na najsvečaniji način, da je sada postignuto stanje, koje se ne može duže primati ili promatrati ravnodušno.

Zahtjevi njemačke vlade u skladu su s revizijom versailleskog ugovora u pogledu ovog teritorija, za koju se od uvijek priznavalo, da je potrebna: naime, povratak Danziga i Koridora Njemačkoj, kao i osiguranje opstanka njemačke nacionalne grupe u područjima, koja ostanu Poljskoj.

Njemačka vlada uzima sa zadovoljstvom na znanje, da je i britanska vlada u principu osvjedočena, da se mora naći neko rješenje za novu situaciju, koja je nastala.

Ona se nadalje osjeća opravdanom u pretpostavci, da ni britanska vlada ne može sumnjati, da su sada nastale prilike, za uklanjanje kojih ne preostaju više dani, a još manje tjedni, nego možda samo sati. Jer u dezorganiziranom stanju, koje je zavladalo u Poljskoj, mora se svakog momenta računati s mogućnošću da nastupe incidenti, koje će Njemačkoj biti nemoguće trpiti.

Dok britanska vlada može još uvijek vjerovati, da se ove ozbiljne razlike mogu riješiti putem izravnih pregovora, njemačka vlada na nesreću ne može duže dijeliti ovo mišljenje, kao nešto posve prirodno. Jer, ona je već pokušala krenuti putem takvih miroljubivih pregovora, ali umjesto da je primila neku potporu od poljske vlade, ona je bila odbijena nenadanim uvođenjem mjera vojničkog karaktera, koje su pridonijele gore iznesenom razvoju.

Britanska vlada uvažava ova dva prijedloga:

1. da bi postojeća opasnost nagle eksplozije imala biti eliminirana što je moguće brže izravnim pregovorima, i

2. da bi opstanak poljske države u obliku, u kojem bi iza toga dalje postojala, imao biti svrsishodno osiguran u ekonomskom i političkom pogledu pomoću međunarodnih garancija.

O ovom predmetu njemačka vlada čini slijedeću izjavu:

Premda skeptična prema izgledima u uspješan svršetak, ona je ipak pripravna prihvatiti engleski prijedlog i stupiti u izravne pregovore. Ona to čini, kao što je već bilo naglašeno, samo zbog dojma, koji je na nju napravila pismena izjava, što ju je primila od britanske vlade, da i ona želi pakt prijateljstva u skladu s općim linijama, koje su naznačene britanskom ambasadoru.

Njemačka vlada želi na ovaj način dati britanskoj vladi i britanskom narodu dokaz iskrenosti namjera Njemačke, da stupi u trajno prijateljstvo s Velikom Britanijom.

Vlada se Reicha osjeća ipak obvezatnom da istakne britanskoj vladi, da u slučaju teritorijalnog preuređenja u Poljskoj ona se ne bi više mogla obvezati, da dade garancije ili da sudjeluje u garancijama, ako i Sovjetska Rusija ne bude s tim spojena.

Uostalom, podnoseći ove prijedloge njemačka vlada nije nikad imala nikakve namjere da dira u životne interese Poljske ili da stavlja u pitanje opstanak nezavisne poljske države. Njemačka vlada prema tome u ovim okolnostima pristaje, da prihvati ponudu o posredovanju britanske vlade u osiguranju odašiljanja u Berlin jednog poljskog emisara s punim ovlastima. Ona računa na dolazak tog emisara u srijedu 30. kolovoza 1939.

Njemačka će vlada smjesta izraditi prijedloge za rješenje, koje smatra prihvatljivim i, ako bude moguće, staviti ih na raspoloženje britanskoj vladi prije dolaska poljskog pregovarača.

Rano u jutro 30. kolovoza (u 4 sata) već sam bio saopćio njemačkom ministarstvu vanjskih poslova britanski privremeni odgovor s tim, da će taj biti pažljivo proučen, ali sam primijetio, da bi bilo nerazumno očekivati, da će britanska vlada moći isposlovati dolazak poljskog predstavnika u Berlin unutar 24 sata i da njemačka vlada ne smije na to računati.

47. Kasnije u toku dana primio sam tri poruke, da ih saopćim njemačkoj vladi. Prva je bila lična poruka ministra predsjednika Chamberlaina kancelaru Hitleru, u kojoj ga obavješćuje o notama, koje je poslao Varšavi, da bi se izbjegli pogranični incidenti, i moli njemačku vladu, da poduzme slične mjere. (Uputio sam je tokom poslije podneva na odredište u jednom ličnom pismu ministru vanjskih poslova.)

Druga je poruka isto tako obavještavala njemačku vladu o našim savjetima Poljskoj, da bude suzdržljiva, a to se isto tražilo i od Njemačke. U trećoj je bilo istaknuto, da je zahtjev, da jedan opunomoćeni poljski predstavnik mora doći u Berlin, da primi njemačke prijedloge, bio nerazuman, i predlagalo se, da njemačka vlada normalnom procedurom pozove poljskog ambasadora u posjet i da mu izruči njemačke predloge, da ih on dalje uputi Varšavi zbog priprema, koje se imaju učiniti za vođenje pregovora. Ovo je posljednje saopćenje podsjećalo i njemačku

vladu, da je ona obećala, da će saopćiti detaljne prijedloge britanskoj vladi, koja je preuzela na sebe, ako bude ponuđena razumna baza, da učini u Varšavi sve što joj bude moguće, da bi se olakšali pregovori.

Dobre namjere engleske vlade bile su zaista savršeno jasne, i da je Hitler pošteno želio ili više volio miroljubivo rješenje, sve su pripreme u tom cilju izgledale u punom zamahu.

48. Dogovorio sam se, da ću posjetiti ministra vanjskih poslova von Ribbentropa u 11.30 na večer, da mu predam ova saopćenja. Malo prije ugovorenog vremena primio sam šifriran očekivani odgovor britanske vlade na njemačku notu od 29. kolovoza. Zbog toga sam bio prisiljen da zamolim, da se moj sastanak s von Ribbentropom odgodi za pola sata, da bih dobio vremena, da ovu posljednju poruku dešifriram.

ODGOVOR BRITANSKE VLADE NA SAOPĆENJE NJEMAČKOG KANCELARA OD 29. KOLOVOZA 1939.

Ovaj je odgovor ambasador Henderson izručio von Ribbentropu u ponoći 30. kolovoza 1939. godine.

1. Britanska vlada cijeni prijateljsko držanje u deklaraciji, koja sadržava u odgovoru njemačke vlade njezinu želju za englesko-njemačkim sporazumom kao i izjavu o utjecaju, koju je ovaj prijedlog proizveo na njezinu politiku.

2. Britanska vlada ponavlja, da ona uzvraća želju njemačke vlade za poboljšanjem odnosa, ali se mora uvažiti, da ona ne može žrtvovati interese drugih prijatelja, da bi ishodila to poboljšanje. Ona potpuno shvaća, da njemačka vlada ne može žrtvovati njemačke životne interese, ali se i poljska vlada nalazi u istom položaju, i britanska vlada vjeruje, da životni interesi dviju zemalja nisu međusobno u suprotnosti.

3. Engleska vlada uzima na znanje, da njemačka vlada prihvaća britanski prijedlog i da je spremna stupiti u izravne razgovore s poljskom vladom.

4. Engleska vlada prima na znanje, da njemačka vlada prihvaća u principu uvjet, da svaki sporazum ima biti podvrgnut međunarodnoj garanciji. Pitanje, tko će sudjelovati u toj garanciji, kasnije će se raspravljati, a ritanska vlada se nada, da će njemačka vlada, u cilju da bi se izbjegao gubitak vremena, smjesta poduzeti korake, da se dobije pristanak Sovjetske Rusije, čije je sudjelovanje u garanciji britanska vlada uvijek pretpostavljala.

5. Engleska vlada također prima na znanje, da njemačka vlada prihvaća stanovište britanske vlade u pogledu poljskih životnih interesa i nezavisnosti.

6. Britanska vlada mora učiniti izričitu rezervu u pogledu tvrdnje o posebnim zahtjevima, koji su postavljeni od strane njemačke vlade u jednom prethodnom stavku njezinog odgovora. Ona prima na znanje, da će njemačka vlada izraditi prijedloge za sporazum. Bez sumnje će ovi prijedlozi biti potpuno ispitani za vrijeme razgovora. Tada se može odlučiti, u koliko su oni u skladu s bitnim uvjetima, koje je engleska vlada izrazila i za prihvat kojih je njemačka vlada u principu izrazila svoju pripravnost.

7. Engleska vlada je smjesta obavijestila poljsku vladu o odgovoru njemačke vlade. Metode kontakta i modaliteti za razgovore moraju se očigledno dogovoriti sa svom hitnošću između njemačke i poljske vlade; ali po mišljenju britanske vlade bilo bi nepraktično uspostaviti kontakt još u toku današnjeg dana.

8. Britanska vlada potpuno priznaje, da razgovori odmah moraju otpočeti, i dijeli bojazni kancelarove, koje potiču od blizine dviju mobiliziranih armija, koje stoje jedna nasuprot drugoj. Ona će zbog toga najodlučnije tražiti, da se obje strane obvežu, da ne će poduzimati za vrijeme pregovora nikakve agresivne vojničke pokrete. Britanska vlada osjeća pouzdanje, da će moći dobiti takvu obvezu od strane poljske vlade, ako njemačka vlada bude dala slične garancije.

9. Nadalje britanska vlada predlaže, da se zaključi privremeni modus vivendi za Danzig, koji bi spriječio incidente, radi kojih bi njemačko-poljski odnosi postali još teži.

I VOJSKA UBRZAVA AKCIJU PROTIV POLJSKE

49. U zaključnim stavkama ovog saopćenja britanska vlada, dok potpuno priznaje potrebu brzine u započimanju razgovora, traži, da se za vrijeme pregovora ne poduzimaju nikakve agresivne vojničke operacije ni sa jedne strane. Ona nadalje izražava svoje uvjerenje, da će moći osigurati takvu obavezu poljske vlade, ako i njemačka vlada dade jednake garancije. Ona isto tako predlaže privremeni modus vivendi u Danzigu, koji bi odstranio opasnost incidenata, koji bi mogli još više otežati njemačko-poljske odnose.

50. Posjetio sam von Ribbentropa točno u ponoći, prije kojeg je časa njemačka vlada očigledno računala na dolazak poljskog emisara u Berlin. Velim »očigledno«, pošto mi jedva izgleda vjerojatno, da ne bi moglo pasti na um bilo Hitleru, bilo njegovom ministru vanjskih poslova, da je bilo sasvim nerazumno očekivati, da se poljski opunomoćeni predstavnik predstavi u Berlinu, a da unaprijed ne zna čak ni bazu prijedloga, o kojima treba da pregovara. Vjerojatno je, da su šefovi njemačke vojske predočili svom Führeru, da bi čak i zatezanje za 24 sata uključivalo u sebi rizik, da loše vrijeme zadrži brzinu njemačkog prodiranja u Poljsku. Ali, makar je i tako, teško je ne povući zaključak, da su prijedlozi sami po sebi bili samo prašina, koja se imala baciti u oči svijetu, da bi ga se obmanulo, i da njemačka vlada nikad nije ni namjeravala da ih uzme ozbiljno.

51. Bilo kako mu drago, vjerojatno je, da raspoloženje A. Hitlera u času, kada se imao odlučiti između mira ili rata, nije bilo prijateljsko. Ono se ogledalo u von Ribbentropu, koji me je odmah u početku te večeri primio na vrlo neprijateljski način, što se još više povećalo, kad sam izlagao pojedina saopćenja. Skakao je sa stolice u velikom uzbuđenju i pitao me, imam li još šta kazati. Odgovarao sam da imam, te, ako moje vlastito ponašanje nije bilo manje neprijateljsko nego njegovo, ne mogu a da u svoj iskrenosti ne kažem, da sam zato imao svako opravdanje. Kada sam mu rekao, da ne ću propustiti, da saopćim njegove komentare i opaske svojoj vladi, on se malo umirio i rekao, da su to njegove vlastite primjedbe i da je Hitler onaj koji ima da odluči. Što se tiče toga, da on pozove poljskog ambasadora, da dođe k njemu, takav bi postupak, rekao je uvrijeđenim tonom, bio sasvim nepojmljiv i nepodnosiv.

PROMRMLJANI ULTIMATUM POLJSKOJ

52. Pošto sam svršio s izlaganjem različitih saopćenja, on je izvadio neki dugačak dokumenat, koji mi je pročitao na njemačkom, odnosno više *promrmljao, što je mogao brže* u tonu najveće uznemirenosti. Od 16 njegovih članova bio sam u stanju da shvatim sadržaj od svega šest ili sedam, ali bi mi bilo sasvim nemoguće da garantiram čak i njihovu pravu točnost bez brižnog proučavanja samog teksta. Kada je završio, ja sam odmah zatražio, da mi dade dokumenat da ga pregledam. Von Ribbentrop je kategorički odbacio dokumenat prezirnom gestom na stol i rekao, da je to sada prekasno (»überholt«), jer nikakav poljski emisar nije stigao u Berlin do ponoći.

53. Primijetio sam, da je u tom slučaju rečenica u njemačkoj noti od 29. kolovoza, na koju sam skrenuo pažnju i njemu i Führeru prošle večeri, u stvari sačinjavala ultimatum, unatoč njihovom kategoričnom poricanju. Odgovor von Ribbentropa na to je bio, da je ideja o nekom ultimatumu plod moje mašte i uobrazilje.

54. Ne želim podvlačiti neugodnu prirodu ovog razgovora. Bio je to kritičan čas, i von Ribbentropova uzbuđenost u takvom momentu bila je razumljiva. Meni je ipak izgledalo, da je on hotimice odbacio posljednju mogućnost miroljubivog rješenja, a teško je bilo ostati ravnodušnim, kada se stajalo pred takvom nesrećom. Samo bih dodao, nasuprot onome što je kasnije objavljeno u njemačkoj štampi, da ja nisam raspravljao ni o kojem detalju njemačkog prijedloga sa von Ribbentropom, koji je glatko odbio da to učini. Istina je međutim, da su mi prijedlozi pročitani, ali na takav način, da ih je učinio praktički nerazumljivima.

I posljednja nada u mir iščezla!

55. Povratio sam se u svoju kancelariju te noći s osjećajem, da je *iščezla posljednja nada za mir*. Usprkos tome posjetio sam poljskog ambasadora u 2 sata iza ponoći, dao mu kratak i promišljeno umjeren izvještaj svog razgovora s von Ribbentropom, spomenuvši uštupanje Danziga i plebiscit u Koridoru kao dvije glavne točke u njemačkim prijedlozima. Izjavio sam, da u koliko sam mogao razabrati, prijedlozi nisu u cjelini previše neumjereni, i predložio mu, neka preporuči svojoj vladi, da ona smjesta predloži sastanak između maršala Smigly-Ridza i Göringa. Osjećao sam se obvezanim, da mu

nadodam, da ne mogu zamisliti uspjeh bilo kakvih pregovora, ako se oni budu vodili s von Ribbentropom.

56. Premda je poljski ambasador Lipski odlučio, da stavi ovaj prijedlog svojoj vladi, bilo bi to tada vjerojatno u svakom slučaju prekasno. Postojao je u stvari za Hitlera samo jedan jedini drugi izlaz osim brutalne sile, a to je bilo, da poljski opunomoćenik ponizno dođe k njemu na način dr. Schuschnigga ili predsjednika Háche i stavi potpis na označenoj liniji u veću slavu Adolfa Hitlera. Pa i to se moralo dogoditi odmah. Vojska je pitala »da« ili »ne«, jer je uspjeh njezinih planova u velikoj mjeri ovisio o brzoj okupaciji Poljske i o završetku rata na istočnoj fronti što je moguće prije. Ružno vrijeme moglo bi inače nastupiti svakog časa, što bi se vjerojatno pokazalo kao najbolja obrana Poljske protiv izvanredno mehanizirane njemačke armije. Šta više, jedan je tjedan već bio izgubljen radi oklijevanja Hitlerova 25. kolovoza.

57. Ne sumnjam, da su ti i drugi razlozi utjecali na Hitlerovu odluku u noći 30. kolovoza. Zbog toga nisam bio iznenađen, kad sam rano u jutro 31. primio pouzdanu obavijest, da je već bila donesena stvarna odluka, kojom se naređuje marš njemačke armije u podne ili u 1 sat poslije podne, ako prije toga ne dođe poljski opunomoćenik. Vjerujem, da je ova informacija bila točna, a daljnju kratku odgodu, do koje je došlo, pripisujem naporima talijanske vlade, da u dvanaestom času uzdrži Hitlera od rata.

58. U međuvremenu sam dobio iz drugog izvora točnije, iako ne službene pojedinosti njemačkih prijedloga, te sam ih odmah preko savjetnika naše ambasade saopćio poljskom ambasadoru, koji je proveo to jutro telefonirajući s Varšavom. Oko podne istoga dana uputio sam ministarstvu vanjskih poslova daljnju poruku naše britanske vlade njemačkoj

vladi, kojom je obavješćuje, da je poljska vlada poduzela korake, da uspostavi s njome kontakt preko poljskog ambasadora u Berlinu, i traži od njemačke vlade, da se smjesta zaključi provizorni modus vivendi u Danzigu, u koju je svrhu Burckhardt bio predložen kao posrednik. Na ovo saopćenje nisam nikad primio nikakav odgovor. Nastupila je ipak daljnja odgoda od nekih dvanaest sati. Poljska je vlada ovlastila svoga ambasadora, da uspostavi kontakt s von Ribbentropom, a Hitler je čekao, da vidi, kakvu će mu poruku donijeti Lipski. Radilo se u stvari o pitanju, da li će on imati kvalifikacije opunomoćenika poljske vlade, koji bi bio ovlašten, da vodi i zaključi pregovore, ili ne. Ni pod kojim drugim uvjetima Hitler nije bio spreman da odgodi akciju. Njegova je vojska bila spremna, i Poljska je morala dobiti lekciju. Ona mora pred njim pokleknuti ili izvući svoje.

POSLJEDNJI POKUŠAJ MARŠALA GÖRINGA DA ODVOJI ENGLESKU OD POLJSKE

59. Preko dana veliku je aktivnost razvio maršal Göring. Mislim, da ne može biti sumnje, da bi maršal Göring lično više volio miroljubivo rješenje, ali u stvarima, kao što je bila ova, vrijedila je jedino Hitlerova odluka; i štogod maršal Göring osjećao, on je ipak bio samo vjerni i pokorni sluga svoga gospodara. Šta više, on je bio prešao odlučno na stranu mira prije godinu dana, i bilo bi teško za njega, da zauzme sada isto držanje i po drugi put. Ipak me je pozvao, da ga posjetim tog popodneva, što sam ja i učinio u pet sati poslije podne u društvu sira G. Ogilvie-Forbesa. Budući da sam čuo, da će tekst prijedlogâ, koje mi nije htio dati von Ribbentrop, biti objavljen te večeri, moja je prva primjedba bila, da istaknem maršalu Göringu, da bi ovakav postupak vjerojatno i konačno razorio posljednji izgled za mir, pa sam ga zamolio da učini sve, što mu je moguće, da spriječi njihovo objavljivanje. Maršal Göring je odgovorio, da on ne može intervenirati i da se njemačka vlada smatra obvezanom, da objavi preko radija svoje prijedloge svijetu, da bi dokazala svoju »dobronamjernost«.

60. Umjesto toga on je veći dio dvosatnog razgovora govorio o poljskim zločinima i o Hitlerovoj i svojoj vlastitoj želji za prijateljstvom s Engleskom, te o blagodati za svijet uopće i koristi za Englesku napose od takvoga prijateljstva. To je bio razgovor, koji nije nikamo vodio, i ja nisam mogao, a da ne osjetim, da su njegove primjedbe, koje su s njegova stanovišta bile potpuno iskrene, ali koje sam već prije često slušao, bile poglavito upravljene, da djeluje na subesjednike. *Slutio sam najgore iz činjenice, da je on bio u takvu momentu u stanju, da mi daje tako mnogo svog vremena.* On je prije nekoliko dana bio imenovan predsjednikom novog njemačkog obrambenog odbora za Reich (ili Ratnog vijeća) i jedva si je mogao priuštiti u ovakvom času, da trati vrijeme u razgovoru, ako to nije značilo, da je *sve do posljednjg detalja sada već bilo spremno za akciju.*

61. Slučajno je sastav tog vijeća bio dokaz Hitlerove pronicavosti. On je izabrao za njega sve najuglednije nacističke vođe, na koje je mogao računati, kao što su Frick, dr. Lammers, dr. Funk, zajedno s maršalom Göringom, najpopularnijim među njima u širokoj javnosti, da ulije povjerenje njemačkom narodu. Najgori ekstremisti i najnepopularniji u narodu bili su iz njega ispušteni. Njima je bila povjerena manje zavidna zadaća, da rade s neutralcima, da organiziraju unutrašnjost i bezobzirno da ugušuju svako unutrašnje nezadovoljstvo.

Moja je zapravo opća impresija od ovog posljednjeg razgovora s maršalom Göringom bila ta, da je *on poduzimao konačni ali uzaludni napor sa svoje strane, da odvoji Britaniju od Poljske.* Unatoč tome činilo mi se, da je maršal bio iskren, kad se je, pozvan na telefon, povratio i rekao nam, da se Lipski nalazi na putu u posjetu von Ribbentropu. Izgledalo je, da se nada, samo ako kontakt bude uspostavljen, da bi se rat mogao pokazati nepotreban. Međutim se pokazalo, da je sastanak s poljskim ambasadorom bio sasvim uzaludan. Lipski je izjavio, da on nastupa samo u svom svojstvu ambasadora bez punih ovlasti, da raspravlja ili da pregovara, i predao je ministru vanjskih poslova jedno kratko saopćenje o tome, da poljska vlada povoljno prosuđuje prijedlog engleske vlade za izravne razgovore i formalni odgovor u ovoj stvari da će biti saopćen njemačkoj vladi u neposrednoj budućnosti. On nije tražio njemačke prijedloge, a von Ribbentrop mu ih nije ni ponudio. Njihov je sastanak potrajao svega nekoliko minuta.

62. Rano u jutro nazvao sam državnog sekretara, i nakon što sam istakao, da je njemačka vlada obećala da će saopćiti ove prijedloge britanskoj vladi, i kako sam ja bespomoćan bez njihova službenog teksta, zamolio sam ga, da još jedamput predloži von Ribbentropu, da mi ti prijedlozi budu saopćeni. Baron von Weizsäcker nije mi se javio sve do kasno na večer, kad sam primio poruku, u kojoj me poziva, da ga posjetim u 9.15 na večer. Slične su poruke bile poslane francuskom ambasadoru i otpravniku poslova Sjedinjenih Država za 9.30, odnosno 9.45. Prema tome posjetio sam barona von Weizsäckera u određeni sat i primio od njega tekst prijedloga zajedno s jednim pismenim obrazloženjem.

Ultimativni prijedlozi pred sukob

PORUKA,

KOJU JE NJEMAČKI DRŽAVNI SEKRETAR PREDAO BRITANSKOM AMBASADORU U BERLINU 31. KOLOVOZA 1939. U 9.15 NA VEČER.

Vlada Velike Britanije obavijestila je njemačku vladu u svojoj noti od 28. kolovoza 1939 o svojoj pripravnosti, da ponudi svoje posredovanje za izravne pregovore između Njemačke i Poljske u spornim problemima. S tim u vezi ona je posve jasno kazala, da je i ona svijesna hitne potrebe, ako se želi postići uspjeh, zbog stalnih incidenata i opće evropske napetosti. U odgovoru od 29. kolovoza, njemačka se je vlada, unatoč tome što je bila skeptična prema želji poljske vlade, da zaključi sporazum, izjavila pripravnom da prihvati u interesu mira britansko posredovanje ili prijedlog. Nakon što je razmotrila sve okolnosti, koje danas prevladavaju, ona je smatrala potrebnim, da istakne u svojoj noti, da se akcija mora poduzeti smjesta i bez odlaganja, ako se hoće izbjeći opasnost katastrofe. U tom smislu ona se izjavila spremnom, da primi jednu ličnost, određenu od poljske vlade do večeri 30. kolovoza pod uvjetom, da ova ličnost stvarno bude ovlaštena ne samo da raspravlja, nego i da vodi i zaključi pregovore.

Nadalje je njemačka vlada istakla, da je ona u stanju temeljne točke ponude sporazuma staviti na raspolaganje britanskoj vladi do vremena dolaska poljskog pregovarača u Berlin.

Umjesto saopćenja o dolasku jedne ovlaštene poljske ličnosti, prvi odgovor, koji je vlada Reicha primila na svoju pripravnost za sporazum, bila je vijest o poljskoj mobilizaciji, a tek oko 12 sati u noći 30. kolovoza 1939 primila je neko općenito uvjeravanje o britanskoj spremnosti, da pomogne u pravcu započimanja pregovora.

Premda je činjenica, što poljski pregovarač, kojega je vlada Reicha očekivala, nije došao, otklonila nužni preduvjet za obavještenje britanske vlade o mišljenju njemačke vlade u pogledu eventualne baze za pregovore, budući da se i sama engleska vlada zalagala za izravne pregovore između Njemačke i Poljske, njemački je ministar za vanjske poslove von Ribbentrop dao britanskom ambasadoru prigodom predaje posljednje britanske note točno obavještenje o tekstu njemačkih prijedloga, koji se imaju smatrati bazom za pregovore u slučaju, ako poljski opunomoćenik stigne.

Vlada njemačkog Reicha smatrala se je ovlaštenom da zahtijeva, da u ovim prilikama jedna poljska ličnost bude smjesta imenovana, u svakom slučaju retroaktivno.

Jer, ne može se očekivati, da će vlada Reicha sa svoje strane neprestano ne samo naglašavati svoju volju za početak pregovora, nego da će i biti spremna, da to učini, dok se s poljske strane to samo odgađa praznim izlikama i beznačajnim deklaracijama.

Potrebno je još jedamput razjasniti povodom demarša, što ga je u međuvremenu učinio poljski ambasador, da ovaj nije imao pune ovlasti bilo da se upušta u raspravljanje, bilo da čak pregovara.

Führer i njemačka vlada čekali su tako uzalud dva dana na dolazak poljskog pregovarača s punim ovlastima.

U tim okolnostima njemačka vlada drži, da su i ovi njezini prijedlozi u svima namjerama i svrhama odbijeni, premda ona smatra, da su ovi prijedlozi u obliku, u kojem su bili stavljeni na znanje i britanskoj vladi, više nego lojalni, umjereni i svrsishodniji.

Vlada Reicha smatra, da je vrijeme, da obavijesti javnost o bazi za pregovore, koja je bila saopćena britanskom poklisaru od strane ministra vanjskih poslova von Ribbentropa.

Situacija, koja u ovom času postoji između njemačkog Reicha i Poljske, takva je, da bi svaki daljnji incidenat mogao dovesti do eksplozije vojnih snaga, koje su zauzele

svoje položaje na obim stranama. Svako miroljubivo rješenje mora biti izgrađeno na takav način, da osigura, da se događaji, koji leže u korjenu ove situacije, ne će moći ponoviti prvom zgodnom prilikom i da tako ne samo istočna Evropa nego ni druga područja ne će biti dovedena u ovakvo stanje napetosti. Uzroci ovog razvoja leže u slijedećem: 1. nemoguće razgraničenje, kako je određeno versailleskim diktatom; 2. nemogući postupak s manjinama u odstupljenim područjima.

Podnoseći ove prijedloge, vlada je Reicha zbog toga potaknuta idejom, da se nađe trajno rješenje, koje će ukloniti nemogući položaj, stvoren razgraničenjem, koje bi garantiralo obim stranama njihovu saobraćajnu liniju životne važnosti, koje bi — u koliko je to uopće moguće — riješilo manjinski problem i, u koliko to nije moguće, dalo manjinama sigurnost podnošljive budućnosti putem pouzdanih garancija njihovih prava.

Vlada Reicha drži, da je pri tome bitno, da ekonomska i materijalna šteta, učinjena od 1918, bude ispitana i u cijelosti nadoknađena. Ona, naravno, smatra ovu obvezu obvezatnom za obje strane.

Ova razmatranja dovode do slijedećih praktičnih prijedloga:

1. Slobodni se grad Danzig ima povratiti njemačkom Reichu radi svoga čisto njemačkog karaktera, kao i zbog jednodušne želje njegova stanovništva;

2. Područje tako zvanog Koridora, koje se proteže od Baltičkog mora do linije Marienwerder — Graudenz—Kulm—Bromberg (uključivo), a odatle ima teći u zapadnom pravcu do Schönlanke, ima samostalno odlučiti, da li će pripadati Njemačkoj ili Poljskoj;

3. U tu svrhu ima se na ovom području održati plebiscit. Pravo glasa imat će slijedeći: svi Nijemci, koji su imali domicil na ovom području na 1. siječnja 1918 ili koji su do toga dana tamo bili rođeni, a isto tako Poljaci, Kašubi i t. d. sa domicilom na ovom teritoriju rečenog dana (1. siječnja 1918)

ili rođeni tamo do toga dana. Nijemci, koji su protjerani s ovog teritorija, imaju se povratiti, da sudjeluju u glasanju, kako bi se osigurao objektivan plebiscit i kako bi se osigurale i opsežne pripreme, potrebne u tu svrhu. Gornje će područje biti, kao i u slučaju Saarskog područja, stavljeno pod nadzor jedne međunarodne komisije, koja se ima smjesta obrazovati, a u kojoj će biti zastupane četiri velike sile: Italija, Sovjetska Unija, Francuska i Engleska. Komisija će vršiti sva suverena prava na ovom području. U tu svrhu područje ima biti evakuirano unutar jedne periode najveće kratkoće, o kojoj se još ima sklopiti sporazum, od strane poljskih oružanih snaga, poljske policije i poljskih vlasti;

4. Poljska luka Gdynia, koja u bitnosti sačinjava poljski suvereni teritorij, u koliko je teritorijalno ograničena na poljsku naseobinu, bit će izuzeta iz gornjeg područja. Točne granice ove poljske luke bit će određene između Njemačke i Poljske, a ako bude potrebno, ograničenje će provesti jedna međunarodna arbitražna komisija;

5. Da bi se osiguralo vrijeme, koje je potrebno za izvršenje opsežnog posla u vezi s provađanjem pravednog plebiscita, ovaj se plebiscit ne će održati prije, nego što protekne dvanaest mjeseci;

6. Da bi se osigurao nesmetani saobraćaj između Njemačke i Istočne Pruske i između Poljske i mora za vrijeme ove periode, ceste se i željeznice imaju urediti tako, da se omogući slobodni tranzitni saobraćaj. S tim u vezi moći će se ubirati samo one dažbine, koje su potrebne za održavanje saobraćajnih sredstava kao i za potrebe saobraćaja;

7. Pitanje, kojoj strani pripada područje, ima se odlučiti jednostavnom većinom zabilježenih glasova;

8. Da bi se Njemačkoj osigurao slobodan saobraćaj s njezinom pokrajinom Danzig—Istočna Pruska, a Poljskoj njezina veza s morem, nakon izvršenja plebiscita — bez obzira na rezultat istog, — Njemačka će, u slučaju ako plebiscitno područje pripadne Poljskoj, dobiti jednu ekstrateritorijalnu prometnu zonu približno na liniji od Bütowa do

Danziga ili Dirschaua, u kojoj će moći sagraditi jednu autostradu i željezničku prugu sa četiri kolosjeka. Cesta i željeznička pruga će biti tako izgrađene, da ne smetaju poljske saobraćajne linije, tj. one će prelaziti bilo iznad, bilo ispod ovih. Širina ove zone utvrđuje se na jedan kilometar, a ona ima biti njemački suvereni teritorij. Bude li plebiscit ispao u prilog Njemačke, Poljska ima dobiti prava analogna onima, koja se odrede Njemačkoj, na isti ekstrateritorijalni saobraćaj cestom i željeznicom u svrhu slobodnog i nesmetanog saobraćaja sa svojom lukom Gdynijom;

9. U slučaju, da se Koridor povrati njemačkom Reichu, ovaj izjavljuje svoje pravo, da provede izmjenu stanovništva s Poljskom u opsegu, u kojem to dopušta sama priroda Koridora;

10. O svakoj posebnoj želji Poljske u danziškoj luci, raspravljat će se na teritorijalnoj bazi prema jednakim pravima, koja se imaju dati Njemačkoj u luci Gdynia;

11. Da bi se u ovom području uklonio svaki osjećaj, da je jedna strana ugrožena, Danzig i Gdynia će imati karakter isključivo trgovačkih gradova t. j. bez vojnih uređaja i vojnih utvrda;

12. Poluotok Hela, koji bi zbog plebiscita mogao pripasti bilo Poljskoj, bilo Njemačkoj, u svakom slučaju ima biti jednako demilitariziran;

13. Budući da vlada njemačkog Reicha mora podnijeti najžešće optužbe protiv poljskog postupka s manjinama, a i poljska se vlada sa svoje strane osjeća obvezanom da podnosi optužbe protiv Njemačke, obje strane izjavljuju svoj pristanak, da će ove optužbe iznijeti pred jednu međunarodnu istražnu komisiju, čija će zadaća biti, da ispita sve optužbe u pogledu ekonomske ili materijalne štete, kao i svih drugih terorističkih djela. Njemačka se i Poljska obvezuju, da će nadoknaditi ekonomsku ili drugu štetu, počinjenu manjinama na obim stranama od 1918 godine, ili ukinuti izvlaštenja, ako je to moguće, ili dati potpunu otštetu pogođenim osobama za tu i svaku drugu povredu njihova ekonomskog života;

14. Da bi se Nijemci, koji ostanu u Poljskoj i Poljaci, koji ostaju u Njemačkoj, oslobodili osjećaja, da su zapostavljeni prema drugim nacijama, i da bi ih se osiguralo protiv toga, da budu pozivani da obavljaju djela ili da vrše službu, koja nije spojiva s njihovim nacionalnim osjećajima, Njemačka i Poljska pristaju, da garantiraju prava obiju manjina pomoću jednog opsežnog i obvezatnog sporazuma, da osiguraju ovim manjinama opstanak, slobodan razvoj i praktično vršenje njihove nacionalnosti (Volkstum), a naročito da im u tu svrhu dopuste takvu organizaciju, kakvu oni smatraju potrebnom. Obje se strane obvezuju, da ne će pozivati u vojnu službu pripadnike manjinâ.

15. U slučaju sporazuma na bazi ovih prijedloga, Njemačka se i Poljska izjavljuju spremnima odrediti i smjesta provesti demobilizaciju svih oružanih snaga.

16. O daljnjim mjerama koje će biti potrebne za bržu provedbu gornjeg sporazuma, zajednički će se sporazumjeti Njemačka i Poljska.

Pošto su oba ova dokumenta već bila objavljena preko radia, u 9 sati na večer, upitao sam državnog tajnika, s kojom se svrhom oni sada saopćavaju meni. Baron von Weizsäcker je odgovorio, da on samo vrši svoje instrukcije i da ne može dati nikakovo daljnje saopćenje. Mogao sam samo zaključiti po njegovom odgovoru, da je *Hitler donio svoju konačnu odluku.* Dosljedno tome telegrafirao sam našoj vladi o tome, da bi bilo sasvim beskorisno podnositi bilo kakve daljnje prijedloge, pošto bi oni zakasnili za događajima, i jedino što nam preostaje jest, da pokažemo svoju neslomivu odluku, da se silom odupremo sili.

Promišljen napadaj na Poljsku

63. Stvarno je upad u Poljsku bio naređen te noći, i u rano jutro 1. rujna bez ikakve objave rata, njemačka je vojska prešla granicu, a njemačke zračne snage započele bombardirati poljske aerodrome i saobraćajne linije.

64. U skladu s uobičajenom Hitlerovom tehnikom njemačke su vlasti učinile sve, kako bi dokazale njemačkoj javnosti, da su Poljaci bili oni, koji su napadači umjesto napadnuti. Ciničke opaske saopćene su u 6 sati prije podne engleskoj ambasadi, u kojima me obavješćuju, da je danziški zaljev zatvoren za plovidbu i za lijetove zbog mogućnosti vojnih operacija »protiv neprijateljskih napadaja poljskih pomorskih snaga ili poljske avijacije«. Maršal Göring poslao mi je isto tako poruku, u kojoj kaže, da su Poljaci započeli rat bacivši u zrak most preko Visle kod Dirschaua, dok je sâm Hitler objavio jednu proklamaciju na njemačku vojsku, izjavivši, da je poljska država odbila sporazum, koji je on ponudio i pribjegla oružju; da se Nijemci u Poljskoj progone krvavim terorom i da Poljaci nisu više voljni poštovati granicu njemačkog Reicha. Svi su njemački listovi ponovili laž, da su Poljaci bili oni, koji su otpočeli borbu. Konačno u 10.30 prije podne Hitler je izašao pred Reichstag, koji je bio sazvan za taj sat, i na sličan način objavio sakupljenim poslanicima, da je bio »prisiljen da se lati oružja u obranu Reicha.« Kocka je stvarno bila bačena i nikada nije postojao niti može postojati slučaj hotimičnijeg i pomnije smišljenog napadaja.

65. Kasno te večeri primio sam uputu vlade iz Londona, da obavijestim njemačku vladu, da je svojom akcijom stvorila uvjete, koji traže od vladâ Vel. Britanije i Francuske, da ispune svoje obaveze i da priskoče u pomoć Poljkoj; i, ako engleka vlada ne

dobije zadovoljavajuće garancije, da je njemačka vlada obustavila svaku agresivnu akciju i da je pripravna povući svoje čete s poljskog teritorija, da će Velika Britanija bez oklijevanja ispuniti svoje obaveze prema Poljskoj. Bilo mi je naređeno u isto vrijeme, da smjesta zatražim odgovor, i bio sam ovlašten, ako budem pitan, da kažem, da ovo saopćenje ima karakter opomene, te da se nema shvatiti kao ultimatum.

66. Predao sam to saopćenje u pismenom obliku ministru vanjskih poslova u 9.30 te večeri. Von Ribbentrop primio ga je bez ikakvog drugog komentara, osim što je rekao, da sva krivnja pada na Poljake, da su oni bili ti, koji su prvi mobilizirali i prvi provalili u Njemačku sa četama regularne vojske. Nije ništa ispitivao o karakteru saopćenja, za koje je samo rekao, da ga mora podnijeti Führeru. Rekao sam, da shvaćam, da je to potrebno i da ću stajati na raspoloženju, u koje god mi vrijeme bude mogao dati odgovor državnog kancelara. Francuski ambasador, koji je dobio instrukcije, da podnese slično saopćenje, učinio je to odmah iza mene i primio odgovor u istom smislu.

»ŠIFRE I POVJERLJIVI DOKUMENTI SPALJENI«

67. Nešto ranije tokom popodneva toga dana zamolio sam službeno, u skladu s instrukcijama našeg ministarstva vanjskih poslova, otpravnika poslova Sjedinjenih Država, da bude tako dobar, da preuzme zastupanje britanskih interesa u slučaju rata. *Sve su šifre i povjerljivi dokumenti spaljeni,* a sveukupno osoblje napustilo svoje redovite stanove i koncentriralo se u susjednom hotelu »Adlon« ili u samoj ambasadi. Sve su pripreme izvršene s najvećom brzinom i bez ikakvog nereda, što služi na čast organizaciji i sposobnosti zbilja izvrsnog štaba naše britanske ambasade u Berlinu. Glavna zasluga za ovo pripada Mr. Holmanu, šefu kancelarije.

68. Drugi rujan bio je dan neizvjesnosti. Javljalo se, da Poljaci pružaju hrabar otpor pred iznenadnim i daleko brojnijim jedinicama i to unatoč silnoj premoći njemačkih zračnih snaga i mehaniziranih jedinica. Nikakva odgovora nije bilo od njemačke vlade kroz čitav taj dan na britanske i francuske opomene.

69. S druge strane talijanska je vlada poduzimala još jedan napor, da spase situaciju. Talijanski me je poklisar došao posjetiti oko podne na svom putu u ministarstvo vanjskih poslova. Signor Attolico mi je rekao, da odmah mora znati jednu stvar. Da li je saopćenje, koje sam učinio prošle večeri von Ribbentropu, bio ultimatum ili ne? Rekao sam njegovoj Ekscelenciji, da sam bio ovlašten reći ministru vanjskih poslova, ako me upita — što on nije učinio — da to nije ultimatum nego opomena. Spomenuo sam signor Attolicu, da sam obaviješten, da je talijanska vlada podnijela prijedlog, da se obustave neprijateljstva i da se smjesta sazove konferencija interesiranih sila. S tim u vezi rekoh, da se smatram obvezanim, da izrazim mišljenje, da takav prijedlog ne bi bio nikada prihvaćen, ako u isto vrijeme njemačke čete ne bi bile povučene s poljskog teritorija.

70. Ambasador mi je odgovorio, da ja ne mogu govoriti u ime svoje vlade. Ja sam to priznao, ali sam rekao, da ne mogu zamisliti mogućnost, da bismo mi, a još manje Poljaci, pristali na išta manje. Ne znam, kakav je odgovor, ako je uopće ikakav odgovor njemačka vlada dala na ovaj prijedlog. Ali bih rado ovdje zabilježio, da nikad nitko nije radio

za mir odlučnije, nego što je to činio signor Attolico, ne samo ove nego i prošle godine. On je bio potpuno nesebičan u ovom svom ozbiljnom nastojanju.

Hitlerove metode: prijetnja i sila

71. Postojala su u stvari za Hitlera samo dva rješenja: upotreba sile ili postizanje ciljeva demonstracijom sile. »Ako želite postići svoje ciljeve silom, morate biti jaki; ako ih želite postići pomoću pregovora, morate biti još jači.« Tu je primjedbu on stavio jednom stranom državniku, koji ga je posjetio ove godine, i ona izražava na najkoncizniji način Hitlerovu tehniku. To je upravo bilo ono, što je on demonstrirao u rujnu 1938. On nije više bluffirao onda, nego što je bluffirao u kolovozu 1939. Sve do sredine kolovoza ove godine strah od rata na dvije fronte, s Rusijom neprijateljskom ili u najmanju ruku neprijaznom, mogao je možda zastrašiti njega i njegove vojničke savjetnike od akcije protiv Poljske. U godini 1938 nije bilo istočne fronte, koja bi ga tjerala na oklijevanje, a mogao je tada računati na madžarsku kao i na poljsku potporu u svojim gnjusnim planovima za diobu Čehoslovačke. Da nije bilo Münchena, on bi bez i najmanje sumnje bio provalio u tu zemlju 29. rujna prošle godine, isto onako sigurno, kao što je provalio u Poljsku 1. rujna ove godine, a rat bi izbio jedanaest mjeseci ranije. U oba slučaja upotrebljene su metode bile identične: postepena mobilizacija njemačke armade tečajem nekoliko mjeseci i njezina potajna koncentracija na određenim položajima, odakle je prodor mogao započeti gotovo svakog časa i u roku od svega nekoliko sati.

72. Isto je tako bilo i u 1939 godini. Da je mogao ostvariti svoje ciljeve ovom manifestacijom snage, on bi se za momenat zadovoljio s povećanim prestižem, koji bi mu u njegovom narodu priskrbio ponovni uspjeh bez krvi. No to bi bilo samo zato, da bi on mogao započeti ponovno, čim se svijet oporavi od potresa i čim je i njegov vlastiti narod počeo osjećati umor od ovih opetovanih kriza. Milijuni su Nijemaca stali čeznuti za mirnijim životom. Topovi umjesto maslaca postajali su sve više i više nepopularni, osim kod mlađe generacije, a Hitler bi se i sâm začudio, šta bi se moglo dogoditi njegovoj nacističkoj revoluciji, kad bi joj se dopustilo, da stane. Šta više, financijski i ekonomski položaj Njemačke bio bi takav, da su se stvari jedva mogle produžavati onakve, kakve su bile, bez nekog oblika eksplozije, unutrašnje ili vanjske. Između ove dvije alternative, najprivlačivija s gledišta njegovih sve većih ličnih ambicija, i one klike, koja mu je bila najbliža, bio je rat.

73. Jedva se može vjerovati, da bi on postupao onako, kako je to činio, da mu krvavi rat nije izgledao pogodniji od beskrvne pobjede. On je oduvijek mislio na to, da nauči Poljake pameti zbog toga, što je smatrao njihovom riskom nezahvalnošću, kada su odbili njegove »plemenite« zahtjeve, koje im je podnio u ožujku. Njegovi su manevri od toga dana imali jedini cilj, da on stvori povoljne okolnosti za svoje planove ili da skloni Britaniju i Francusku, da napuste svog poljskog saveznika pa da njemu ostave slobodne ruke u srednjoj i istočnoj Evropi.

NAJVEĆI HITLEROV NEDOSTATAK:
nepoznavanje inostranstva —.
TKO JE ZA RAT NAJVIŠE ODGOVORAN?

74. U tom je cilju bez prestanka radio, hrabren od von Ribbentropa, koji ga je očigledno do posljednjeg časa uvjeravao, da se Britanija neće boriti. Tokom jednoga od pet razgovora, koje sam imao s njim tih nekoliko posljednjih dana, primijetio sam mu, da je on bio taj, koji je bio neplemenit prema Poljacima, obzirom na prednosti, koje je njegov ugovor, sklopljen 1934, s Pilsudskim njemu donio. Hitler je poricao, da je ovaj ugovor ikad bio od bilo kakve koristi Njemačkoj, nego je tvrdio, da je taj ugovor samo bio nepopularan u Njemačkoj. Bila je to primjedba, koja je tipična za Hitlerovu sposobnost, da ignorira sve ono, što je rekao, obećao ili učinio u prošlosti, čim bi to došlo u suprotnost s njegovim nazorima u sadašnjosti ili budućnosti.

75. Jedan od najvećih Hitlerovih nedostataka je taj, što on, osim dvaju službenih posjeta u Italiji, *nije nikada putovao u inozemstvo.* Za poznavanje britanskog mentaliteta, on se neprestano oslanjao na von Ribbentropa, kao bivšeg ambasadora u Britaniji, koji je govorio francuski i engleski i proveo nekoliko godina u Kanadi, a kojega je on smatrao svjetskim čovjekom. Ako je točno, što se govori, von Ribbentrop mu je neprestano davao krive savjete o Engleskoj, ali su njegovi uspjesi na drugim područjima nagnali Hitlera, da gleda u njemu sve više i više nekog Bismarcka, u što je i sâm von Ribbentrop vjerojatno bio potpuno uvjeren.

76. Čak je i najapsolutističkiji diktator podvrgnut utjecaju svoje okoline. Ipak Hitlerove odluke, njegove kalkulacije i njegovi oportunizmi bili su

njegova vlastita djela. Kako mi je maršal Göring jedamput rekao, »kad treba da se donese odluka, nijednog od nas ne uzima u obzir više od kamenja, na kojemu stojimo. Führer je onaj koji odlučuje.« Ako se išta uzimalo u obzir, onda je to bilo mišljenje vojnih savjetnika. Ja sam uvijek vjerovao, da su oni bili ti, koji su u interesu njemačke strateške sigurnosti preporučili, da se stvori protektorat nad Češkom. I ponovno u kolovozu ove godine, oni su bili ti, ja držim, koji su rekli Hitleru, da bi svako daljnje odlaganje moglo biti fatalno, jer da bi ružno sezonsko vrijeme u Poljskoj moglo poremetiti njihove kalkulacije brzoga uspjeha. Vojska mu je čak prigovarala i zbog onog tjedna između 25. kolovoza i 1. rujna, što ga je potrošio u svom posljednjem pokušaju, da osigura britansku neutralnost ili barem dobru volju.

77. Uza sve to, savjet njegovih vojnika vjerojatno je bio samo plašt, pod kojim je Hitler provodio svoje vlastite planove. Njegova nestrpljivost i iznenadna akcija tog posljednjeg dana u kolovozu sigurno je bila unaprijed promišljena. Kroz čitavo ljeto čekao je on, da događaji okrenu njemu u prilog i vršio pripreme, da iskoristi priliku, kad mu se pruži. Činilo mu se, da mu ruski pakt daje prednosti, koje je tražio, a poslije toga nije se više smjelo gubiti vremena, ako se nije htjelo, da se i blato pridruži saveznicima Poljske.

78. Kad je zbog toga poljska vlada zategnula 48 sati, da pošalje svog opunomoćenika, da izmoli u Berlinu uvjete, pa čak i tada poslala samo ambasadora bez punih ovlasti, Hitler je, unatoč izraženoj spremnosti, da stupi s Poljskom u izravne pregovore, konačno stvorio odluku, da ne pusti svoju vojsku, da duže čeka. Zapovijed za napadaj na Poljsku vjerojatno je izdana odmah nakon razgovora poljskog ambasadora Lipskoga s von Ribbentropom u 6.30 poslije podne 31. kolovoza.

Engleska i Francuska navieštaju rat Njemačkoj

79. Kasno poslije podne 2. rujna stavio sam se u vezu s državnim tajnikom, da obavijestim njemačku vladu o točnom sadržaju govora ministra predsjednika u Donjem domu toga dana. U tom govoru izjavio je Chamberlain, da britanska vlada ne može pristati na prijedlog talijanske vlade za konferenciju, dok je Poljska žrtva napadaja, ali je pripravna, ako se njemačke snage povuku s poljskog teritorija, da smatra položaj jednakim, kao što je bio prije, nego što su snage prešle granicu. Bila je to posljednja mogućnost, da se izbjegne velika ratna katastrofa u posljednjem času. Ali njemačka je vlada šutila.

80. Rano u jutro (u 4 sata) 3. rujna dobio sam upute od svoje vlade u Londonu, da zatražim prijem kod ministra vanjskih poslova u 9 sati prije podne. Bilo je dosta teško uspostaviti vezu s ministarstvom u to vrijeme, ali konačno mi rekoše, da je Dr. Schmidt ovlašten od ministra, da primi u njegovo ime svako saopćenje, koje imam učiniti njemu. Tako sam saopćio Dr. Schmidtu točno u 9 sati prije podne konačni ultimatum britanske vlade, u kojem se ističe, da su već protekla 24 sata, otkako sam zatražio izravni odgovor na našu opomenu od 1. rujna; da su se od tada napadaji na Poljsku pojačali i, ako engleska vlada ne primi zadovoljavajuće garancije do 11 sati prije podne po britanskom ljetnom vremenu o obustavi svake napadačke akcije protiv Poljske i o povlačenju njemačkih snaga iz te zemlje, da će od tog časa postojati ratno stanje između naše dvije zemlje.

81. Dr. Schmidt je primio ovo saopćenje i uzeo na sebe, da ga odmah preda svome šefu. Pošto do

11 sati prije podne nije došao nikakav odgovor od njemačke vlade, njemački je predstavnik u Londonu bio obaviješten službenim putem u taj čas, da *između Britanije i Njemačke postoji ratno stanje*. Deset minuta nakon 11 sati svi su britanski konzularni činovnici u Njemačkoj obaviješteni preko osoblja naše ambasade u Berlinu, da je nastupilo ratno stanje.

82. Nešto iza 11 sati primio sam zadnju poruku od von Ribbentropa, da ga smjesta posjetim. Učinio sam to u 11.30. On mi je predao, da pročitam jedan dugačak dokumenat, koji je počinjao s odbijanjem od strane njemačkog naroda, da prihvati bilo kakve zahtjeve ultimativne prirode, koje mu podnosi britanska vlada, i izjavljivao, da će na svaku agresivnu akciju od strane Engleske biti odgovoreno s istim oružjem i u istom obliku. Ostatak dokumenta bio je čista propaganda sa svrhom, da se pokuša dokazati njemačkom narodu i svijetu uopće, da jedino na Veliku Britaniju pada krivnja za sve, što se dogodilo. Moj jedini komentar, kad sam pročitao ovaj potpuno krivi prikaz događaja, bio je: »Ostavit će se historiji, da prosudi, gdje stvarno leži krivnja.« Odgovor von Ribbentropa na to je bio, da je historija već dokazala činjenice i da nitko nije više nastojao za mirom i dobrim odnosima s Engleskom, nego baš Hitler. Njegova je posljednja primjedba meni bila, da mi on lično želi svako dobro, na što sam ja mogao odgovoriti, da duboko žalim neuspjeh svih svojih napora za mir, ali da nemam nikakve mržnje prema njemačkom narodu. Poslije toga nisam više vidio ni jednog njemačkog činovnika osim jednog člana protokola njemačkog ministarstva vanjskih poslova, koji je pratio naš posebni vlak sve do Rotterdama. Moje posljednje službeno saopćenje njemačkoj vladi bila je jedna nota, koju sam predao prema uputama naše vlade pitajući, hoće li nje-

mačka vlada poštovati odredbe ženevskog protokola iz 1925 godine, koje u ratu zabranjuju upotrebu zagušljivih, otrovnih i drugih plinova i bakterioloških metoda rata. Poznato mi je, da je njemačka vlada na to odgovorila preko švicarskog poslanika u Londonu, dajući traženo uvjerenje pod uvjetom, da i engleska vlada na sličan način poštuje odredbe toga protokola.

83. Francuski je ambasador predao u podne sličan ultimatum njemačkoj vladi, koji je isticao u pet sati poslije podne. Tečajem nekoliko sati iza 11 sati prije podne, telefonske linije naše ambasade u Berlinu i dalje su radile, ali su oko 4 sata poslije podne sve telefonske veze bile prekinute tako, da su i osoblje u Hotelu Adlon i sama ambasada bili izolirani od svake vanjske veze. Članovi moga štaba posjetili su međutim protokol u 11 sati prije podne, da izvrše sve pripreme za naš odlazak. Bili su primljeni sa svim obzirima i učtivošću, i saopćeno im je, da će nam slijedeće jutro biti stavljen na raspoloženje posebni vlak.

84. Jedina veza poslije toga s vanjskim svijetom bila je preko američke ambasade. Njegova pomoć i potpora bila je neprocjenljiva. Nijedan napor nije bio prevelik za otpravnika poslova g. Aleksandra Kirka i članove njegova štaba. Učinili su sve, što je bilo moguće, da ublaže poteškoće u posljednja 24 sata, i naše najugodnije sjećanje na njih jest naša zahvalnost za veliku simpatiju i spremnu pomoć, koju smo primili od američke ambasade.

85. Francuska je ambasada otputovala iz Berlina u 9 sati prije podne slijedećeg jutra, u ponedjeljak 4. rujna. Britanska ambasada slijedila je u posebnom vlaku, koji je otputovao sa scharlotenburškog kolodvora u 11.20 prije podne. Čitavo se društvo sastojalo od 30 muškaraca, 7 žena i dva psa. Malobrojna se grupa sakupila oko ambasade prije našeg odlaska, ali za razliku od 1914, nije iskazivala nikakav znak neprijateljstva. Kirk mi je učinio još jednu posljednju uslugu, odvezavši me na kolodvor u svom vlastitom automobilu. Berlinske su ulice bile sasvim puste, i ničeg nije bilo, što bi ukazivalo na početak jednog rata, koji ima da odluči, da li će sila biti jedini sudac u međunarodnim odnosima; da li će se međunarodne obveze, prihvaćene slobodno i svečano, moći mijenjati ne pomoću pregovora, nego pukim jednostranim odricanjem; da li će u budućnosti biti vjere u pisane ugovore; da li će sudbina jednog velikog naroda i svjetskog mira u budućnosti ležati u rukama jednog čovjeka; da li će mali narodi imati ma kakvih prava, koja će ih štititi od pretenzija država, koje su jače od njih; jednom riječju, da li se u svijetu ima produžiti vlada naroda, pomoću naroda i za narod, ili će biti zamijenjena samovoljom i ambicijom pojedinaca bez obzira na volju naroda.

86. Naše putovanje kroz Njemačku, iako se otegnulo, prošlo je bez događaja. Na različitim stanicama, na kojima smo stajali, vidjeli smo nešto radoznalosti, ali bez ikakvog znaka neprijateljstva. Stigli smo u Rheine, malu stanicu nekih 20 km. od njemačke granice u ponedjeljak oko 6 sati poslije podne. Tu je naš vlak zadržan kroz skoro 20 sati za vrijeme sretnog dolaska njemačke misije iz Londona u holandijske teritorijalne vode. Napokon smo u utorak u 1.30 sati poslije podne krenuli iz Rheine i s velikom gostoljubivošću bili dočekani na holandijskoj granici. Stigli smo iste večeri u Rotterdam i nakon što smo jednu noć proveli u Haagu, a jednu na holandijskom parobrodu »**Batavier V**«, krenuli smo iz Rotterdama u četvrtak 6. rujna rano u jutro. Stigli smo u 6 sati poslije podne iste večeri u Gravesend.

SADRŽAJ:

CIJENA 10.— DINARA

Tiskara
C. Albrecht (P. Acinger)
Zagreb